

Bo Gustafsson

Från kolonialism till socialism

En essä om ekonomisk utveckling

Med förskrift av Sara Lidman: Samtal över en klyfta

1965, Tidskriften Clarté – Stockholm (1:a uppl. 1964)

Innehållsförteckning

Samtal över en klyfta.....	1
Förord	3
Dessa de mycket fattiga.....	3
Kolonialism och imperialism	9
Hindren för de fattiga ländernas utveckling	13
Vägen till utveckling	23
Efterskrift	40
Sverige och utsugningsländerna.....	46

”Jag kan aldrig tro, att mänskligheten är så gemen, att ingen av dess representanter kommer att kämpa för en bättre tillvaro, oavsett möjligheterna att lyckas.”

— Bertrand Russell

”Avskyvärda orättvisor såsom rasförföljelse och förslavandet av en stor del av befolkningen i vissa koloniala områden kommer inte att tålas i det oändliga. Såvida de inte kan avhjälpas fredligt kommer de att bryta ut i krig.”

— K. Nkrumah

”En revolution är inte detsamma som att bjuda folk på middag, skriva en essä, måla en tavla eller sy ett fantasimönster; den kan inte vara så förfinad, så lugn och behaglig, mild, vänlig, hänsynsfull, behärskad och högsint. En revolution är ett uppror, en våldshandling varigenom en klass störtar en annan.”

— Mao Tse-Tung

Samtal över en klyfta

Sara Lidman

V: Vi måste tyvärr med beklagande konstatera att klyftan mellan oss vidgas och djupnar. Vi skulle gärna se att saken kunde uttryckas på ett mindre anstötligt sätt men faktum kvarstår: ni blir allt fattigare, och — det smärta oss att behöva säga det: vi blir allt rikare. Likväl måste ni se det som ett gott tecken att vi ägnar problemet en skärpt uppmärksamhet.

U: U-landsproblemet håller på att bli vår mest efterfrågade råvara.

V: Kära U-folk, för er ter det sig naturligtvis enbart som ett utslag av snikenhet att vi köper så billigt från er och säljer så dyrt till er. Men försök förstå det spels regler vi måste följa. Ni tror att den rika världen är en enhet. Ni kan inte veta vilken konkurrens om exportmarknader och exploateringsobjekt som råder mellan enskilda företag, en konkurrens som tvingar oss till åtgärder som på kort sikt kan tyckas gagna er, på halvlång sikt skadar er, på lång sikt gör er utfattiga. Det kan inte undvikas så som spelets regler utformats. Men medge att en betydande hjälp från oss också utgår till er.

U: När ett större hjälpprojekt utbasuneras vet vi vad som vankas i tysthet: då sänker ni priserna på våra exportvaror. Hjälp till självhjälp kallar ni det.

V: Tills vidare har vi ingen bättre term för det.

U: När ni släpper napalmbomber över en by och kallar det för *hjälp* så släcker den beteckningen inte elden.

V: Inte i den byn förstås. Men på vår sida, där betänkligheter skulle kunna blossa upp hos oansvariga element, här är det absolut nödvändigt att kalla den där sortens eldsvåda för hjälp.

U: Elden över oss och skumbetäckning för er själva.

V: För att återgå till ekonomin så ligger det ändå i de underutvecklade ländernas intresse att industristaterna förmår vidmakthålla ett så snabbt och jämnt ekonomiskt framåtskridande som möjligt. Ju snabbare och jämnare vår ekonomiska expansion är desto fortare och jämnare ökar efterfrågan på de fattiga ländernas produkter.*

U: Vilka intressen tilltror ni oss för övrigt — utom detta att vilja se de rika föröka sin rikedom på vår bekostnad.

V: Naturligtvis lurar ni på att utnyttja era råvaror själva, att ställa upp på världsmarknaden som konkurrenter till oss. Men är det rimligt att begära att vi ska lära er hur ni ska kunna slå oss? Att ge er tekniskt kunnande vore att binda ris åt vår egen rygg.

U: När ni plundrar oss väntar ni tacksamhet — om ni verkligen hjälpte oss tror ni att vi skulle utrota er.

V: Vi tror på spelets regler.

U: Är ni då inte dödliga?

V: Ack hur ofta undslapp oss inte den sucken mot våra tyranner medan vi var u-folk själva! Men gör nu ett försök att sätta ert akuta predikament i ett historiskt perspektiv. Tänk på hur Hansa behandlade oss. Vad vi fick betala för att vi var fattiga och okunniga. Så här säger gamla Odhner (lägg noga märke till de många lustiga parallellerna):

... Tyskarna bosatte sig även i de andra större städerna. De förmådde ofta invånarna i dem att taga upp sådana seder och stifta sådana lagar, som brukade användas i de tyska städerna. De

* jfr. *Sveriges näringsliv och de underutvecklade länderna* utg. 1960 av SNS.

hanseatiska köpmännen förtjänade mycket pengar i Norden. De slog under sig Nordens handel med andra länder och skötte den med sina skepp. I de nordiska länderna fanns det ingen industri, och folket hade därför endast råvaror och jordbruksalster att sälja. Sådana varor ville "garparna" ha — så kallade man i Norden de tyska köpmännen — de köpte för billigt pris upp järn, koppar och trä, kött och smör och förde stora mängder därav ut ur landet. I stället förde de in och sålde för dyrt pris kläde och siden, salt och kryddor från Österlandet, öl och vin samt en mängd finare arbeten, prydnader och smycken, som hansastäderna tillverkade. Det var en handel som gjorde städernas köpmän och hantverkare rika. De voro också mycket oroliga för att mista den. Så fort några andra utländska köpmän, t. ex. från Nederländerna, ville handla på Norden, drevo hanseaterna bort dem. Om någon konung i de nordiska länderna utfärdade något påbud om tull eller dylikt, som skadade deras handel, blevo de hans fiender. Att de icke voro att leka med, det fick, som vi nyss läste, Valdemar Atterdag erfara. Under Medeltiden blev ingen konung i Norden så mäktig, att han kunde besegra dem och frigöra sitt land från deras handelsvälde.

U: Vem skulle kunna tro det, så stöddiga som ni är, att Hansa låg över er så hårt.

V: Ni skulle bara ha sett oss så sent som på trettonhundratalet! Med våra bölder och utländska herrar och flugor och barnen som för det mesta dog en naturlig död. Men många kom bort på andra helt oförklarliga vis. Forskningen gör vad den kan för att fastställa de vanligaste formerna av barnförsvinnande under detta mörka skede, men det är möjligt att dessa former aldrig kommer att bli kartlagda på ett fullt tillfredsställande sätt.

U: Ni behöver bara nämna flugorna för att vi ska se allt det andra för oss. Hur barn finns och fattas innan man hunnit förstå något.

V: Precis så hade vi det — om ni tror oss eller inte.

U: Sannerligen — då är det inte mer än billigt att ni tar skadan igen för allt det som Hansa lät er lida.

V: Jag visste väl att det där med perspektivet skulle tända! Ni lever nu i vår Hansa-tid!

U: Då finns det alltså hopp för oss också?

V: Javisst! Se på oss! Efter några sekler tyckte vi att vi fått nog av Hansa. Då var det vi som slog näven i bordet och bröt Hansas välde.

U: Så roligt det måste ha känts! Tack för detta exempels strålande makt. Thank you bwana. Thank you memsab. Thank you Hansa.

V: Men kan vi nu lita på att ni följer vårt spels regler? Att ni stannar i det tidevarv som vi hänvisat er till? Att ni inte försöker hoppa över något sekel, spränga er in i nutiden, andas vår luft ...

Sara Lidman

Förord

Den tid vi lever i har fått sin signatur angiven av två företeelser: den nationella revolutionen i den koloniala världen och övergången från kapitalism till socialism. Fastän de två företeelserna kan skiljas från varandra hör de samtidigt ihop. Det var gnistorna från den socialistiska oktoberrevolutionen 1917 som tände den nationella frihetsrörelsen i kolonierna och socialismens ökade styrka efter andra världskriget har varit ett verksamt stöd för den fortsatta avkolonialiseringen. Omvänt har den nationella revolutionen i och med att den riktar sig mot imperialismen varit betydelsefull för socialismen. I den aktuella situationen är det angeläget att uppmärksamma två saker. Eftersom folken i Asien, Afrika och Latinamerika omfattar större delen av mänskligheten, skulle en definitiv frigörelse från förtryck och beroende på dessa kontinenter en gång för alla avgöra den världshistoriska utvecklingen till framåtskridandets fördel och reaktionens nackdel. Eftersom den epok vi lever i präglas av övergången från kapitalism till socialism skulle denna frigörelse i många fall bli liktydig med att folken samtidigt tar språnget ”från tvångets till frihetens rike”. Den snabba utvecklingen i Kina, på Kuba och i det proto-socialistiska Algeriet å ena sidan och stagnationen och utarmningen i Indien, Latinamerika och stora delar av Afrika å den andra tyder på att den nationella revolutionens överväxande i en socialistisk numerera är en historisk nödvändighet. Det är för att belysa vissa ekonomiska aspekter av denna process och dess bakgrund som den här essän kommit till. Jag hoppas att den åtminstone i några avseenden skall ge en del nya synpunkter.

B. G.

Dessa de mycket fattiga

”Man kan inte likställa den hunger som ett folk erfar vid tidpunkten för four o'clock tea med den hunger som ett annat folk erfar hela livet.”

— Sekou Touré

Det mest framträdande draget i vår tids världsekonomi är olikställigheten och motsatserna mellan länder och världsdelar. Medan några få privilegierade eller högt utvecklade länder är mycket rika, är de flesta andra mycket fattiga. Det har gjorts många beräkningar för att mäta rikedom respektive fattigdomen. En amerikansk ekonom, Ragnar Nurkse, gjorde i början av 1950-talet ett överslag av hur inkomsterna är fördelade i världen. Han grupperade länderna i tre olika kategorier: höginkomst-, medelinkomst- och låginkomstländer. Som mått på skillnaden länderna emellan använde Nurkse inkomst per person i fast penningvärde omräknat efter den köpkraft som 1949 års amerikanska dollar hade i olika länder.¹

Innan vi tar del av Nurkses resultat kan det vara värt att skjuta in några varningsord om jämförelser av den här typen. Måttet som Nurkse använde — per capita-inkomst — fordrar, dels att vi verkligen känner till den totala inkomsten i de länder vi undersöker, dels att vi också känner till befolkningens storlek. Intetdera är så säkert när det gäller de fattiga länderna. Vad först gäller befolkningens storlek är det kanske inte så intressant att veta, att Hongkongs folkmängd i relativt modern tid skattades med ledning av vikten av invånarnas samlade avföring.

Betydligt allvarigare är att det närliggande Kina ansågs rymma 500 miljoner människor, ända till dess den första folkräkningen 1953 visade att det fanns ytterligare 100 miljoner i landet. Liknande exempel från andra delar av världen är legio. Vidare skiljer sig de ekonomiskt utvecklade från de ekonomiskt underutvecklade länderna såtillvida, att en stor del av produktionen i de underutvecklade länderna försiggår i hemmen eller i små husbehovsenheter som sällan eller aldrig berörs av pengar och försäljning och som följaktligen inte heller kan

¹ Ragnar Nurkse: *Problems of capital formation in underdeveloped countries* (Oxford 1953).

värderas annat än mycket ungefärligt. När man så skall jämföra inkomstnivån mellan länderna måste man ha en gemensam måttstock (standard). I det aktuella fallet använde Nurkse FN:s beräkningar av valutornas inbördes köpkraft. Men den senare är inte lätt fastställd. Valutakurs och köpkraft är inte samma sak. En dollar köper exempelvis mindre varor och tjänster i USA än i Sverige. Men varor och tjänster kostar också olika mycket i olika länder. Om man följaktligen använder ett lands valuta som värdemätare och utgår från ett lands prisstruktur får man andra resultat än om man utnyttjar ett annat lands. Som exempel kan nämnas, att nationalprodukten per person år 1950 skattades till 1.136 dollars i England och 548 dollars i Italien, när man värderade den totala produktionen med ledning av prisförhållandena i USA, men skattades till 954 respektive 394 dollars, när man utnyttjade de europeiska priserna.² Även om man har kunskap om produktionens eller konsumtionens sammansättning och omfattning, något som inte alls är fallet när det gäller de fattiga länderna, kommer alltså beräkningarna att utfalla olika alltefter valet av värdemätare och prisstruktur. Och hur än valet görs kan man inte — förutsatt att metodiken är vetenskaplig — säga att det ena sättet är bättre än det andra.

Inte minst skall vi vara på det klara med att ett mått som inkomst per capita inte säger oss något om inkomstens fördelning inom ett samhälle. En hög per capita-inkomst *kan* tyda på en hög levnadsstandard men *behöver inte* göra det. För det första beror det på hur den totala inkomsten är fördelad mellan konsumtion och icke-konsumtion eller kapitalbildning (investering). Ju högre andelen för kapitalbildning är, desto lägre är andelen för konsumtion vid en given tidpunkt och vid given inkomstnivå. I en mycket använd svensk handbok i historia står det i avsnittet om medeltiden, att det flitiga kyrkobyggandet på 1100-talet tyder på högt välstånd i 'det dåtida Sverige. Det är möjligt, men det är också möjligt att det tyder på motsatsen, nämligen om kyrkobyggandet tog i anspråk en stor del av de samlade resurserna i form av arbetstid och byggnadsmaterial. (Hur problemet om inkomstens fördelning på konsumtion och kapitalbildning ställer sig på litet längre sikt, skall vi återkomma till i sista kapitlet.) För det andra säger inte heller måttet per capitainkomst hur inkomsterna inom ett land är fördelade mellan olika klasser, personer eller områden. 1/10 av befolkningen kan ha svindlande inkomster, medan 9/10 lever i den mest bottenlösa fattigdom och skillnaden kan vara så stor till de rikas fördel, att genomsnittet - inkomsten per capita - ändå blir högt. Ur den synpunkten är det viktigt att komplettera per capitainkomsten med konkreta indikatorer på välstånd respektive fattigdom, exempelvis medellivslängd, barnadödlighet, kalorikonsumtion, läskunnighet, arbetslöshet osv. Vi kan illustrera det med följande tabell.³

Tabell I

Några mätare på levnadsstandard (o. 1953)

Land	Per capita-inkomst i dollar	Barnadödlighet i promille	Förväntad medellivslängd vid födseln
Sverige	941	19	70
Venezuela	503	68	?
Nederländerna	488	22	71
Japan	184	49	61

Med ledning av kolumnen över per capitainkomsten skulle vi vara benägna, att tro att levnadsstandarderna i Venezuela är högre än levnadsstandarderna både i Nederländerna och Japan. Men en sådan förmodan motsägs av uppgifterna om barnadödlighet. En avgrund skiljer i det avseendet Venezuela från Nederländerna men också Japans befolkning lever under bättre

² Paul Studenski: *The income of nations* (New York 1958), s. 225.

³ L. J. Zimmerman: *Arme und reiche Länder* (Köln 1963), s. 36.

förhållanden än Venezuelas. Förklaringen är existensen av den amerikanska oljeindustrin i Venezuela. Den stora massan av Venezuelas folk lever precis så eländigt som uppgiften om barnadödlighet visar. Uppgiften om per capitainkomsten är i det närmaste meningslös och i varje fall missledande som mätare på levnadsstandarden, eftersom oljebolagens redovisade inkomster inte betyder något positivt för majoriteten av folket.

Felkällor och osäkerhetsmoment av den här typen måste man vara på sin vakt mot, när man bedömer internationella förhållanden. Men om det statistiska underlaget är representativt, om inga systematiska felkällor döljer sig i materialet och om områdena är något så när vettigt fördelade ur inkomstsynpunkt, finner vi — i varje fall inom vissa gränser — ett mycket påtagligt positivt samband mellan å ena sidan inkomst per capita och å andra sidan konkreta indikatorer på levnadsstandardens höjd. Följande tabell visar sambandet mellan inkomst och barnadödlighet samt förbrukning av tidningspapper.⁴

Tabell II

Några indikatorer på levnadsstandarden (o. 1953)

Område	Per capita-inkomst i dollar	Barnadödlighet i promille	Per capita-förbrukning av tidningspapper i kg
Nordamerika	1.810	28,5	32,7
Nordvästeuropa	681	36,6	10,0
Sovjetunionen	535	48,0	?
Sydösteuropa	285	70,9	?
Latinamerika	260	92,5	2,7
Fjärran Östern	109	108,7	0,3
Sydöstasien	64	116,3	0,2

Det framgår av tabellen att det råder ett mycket positivt samband mellan å ena sidan inkomst per person och å andra sidan levnadsstandard, här mätt med barnadödlighet och förbrukning av tidningspapper; det sistnämnda måttet kan — fastän inte utan reservationer — utnyttjas som ett grovt kulturnivåindex. Sambandet är emellertid inte rätlinjigt för hela inkomstskalan. Om vi utgår från den nordväst-europeiska medelinkomsten per person (681 dollars), finner vi att barnadödligheten sjunker ganska trögt, när vi klättrar upp i inkomstskalan: en knapp tredubbling av inkomsten per person medför att barnadödligheten sjunker med bara 20 procent (från 36,6 till 28,5 promille). Men vid inkomstlägen nedanför den nordvästeuropeiska medför inkomstreduktioner proportionellt kraftigare stegringar av barnadödligheten: en drygt halvering av inkomsten, från 681 till 285 dollar per person, åtföljd av en fördubbling av barnadödligheten, från 36,6 till 70,9 promille. Orsaken till att sambandet mellan levnadsstandard och inkomstnivå inte är rätlinjigt för hela inkomstskalan beror i detta fall på att barnadödligheten reduceras mycket starkt redan vid små positiva inkomstförändringar, medan den inte kan reduceras i det oändliga vid positiva inkomstförändringar, medan den inte kan reduceras i det oändliga vid positiva inkomstförändringar i höga inkomstlägen på grund av biologiska omständigheter och därför att flertalet medelrika eller mycket rika länder samtliga besitter den tekniska och medicinska utrustning som krävs för att hålla barnadödligheten nere på låg nivå. Detta är samtidigt en påminnelse om att man inte gärna kan utnyttja en eller ett fåtal indikatorer som mätare på levnadsstandardsförändringar: levnadsstandardens konkreta innehåll ändras med förändrade — stigande eller sjunkande — inkomster. så snart man kommit över det fysiologiskt bestämda existensminimum. Konsumtionen av ris är ett meningsfullt mått på levnadsstandarden i Sydöstasien men utomhusgrillar är det inte, och omvänt för USA om man får döma av dess nuvarande levnadsstil.

⁴ A.a., s. 38.

Med dessa utvecklingar skulle vi kanske vara mogna för att ta del av Nurkses inkomststatistik.⁵ Per capitainkomsten kan användas som en grov mätare på levnadsstandarden, bara vi kommer ihåg att den bäst lämpar sig för homogena statistiska massor och att dess samband med givna konkreta indikatorer på levnadsstandarden är mer eller mindre utpräglad för olika inkomstnivåer. Världsinkomsten fördelade sig o. 1950 på följande sätt:

Tabell III

Världsinkomstens fördelning o. 1950

	Procent av världsinkomsten	Procent av världsbefolkningen	Årlig per capitainkomst i dollar 1949
Höginkomstländer	67 %	18 %	915
Medelinkomstländer	18 %	15 %	310
Låginkomstländer	15 %	67 %	54

En färskare studie som avser förhållandena 1957 visar följande relativa per capitainkomst för olika världsdelar.⁶ Om vi sätter världsgenomsnittet vid 100, får USA siffran 620, Västeuropa 193, Latinamerika 75, Mellersta Östern 45 och Afrika och Asien 29. Dvs. inkomsten per person var i USA 20 gånger och i Västeuropa 6-7 gånger högre än i Afrika och Asien. Andra, mer specificerade uppgifter ger samma bild. Av världens totala bestånd av jordbrukstraktorer fanns vid mitten av 1950-talet 68 procent i Nordamerika, 23 procent i Europa, 2 procent i Afrika, 3 procent i Latinamerika och 1 procent i Asien. Av den totala tillgången på konstgödningsämnen erhöll Latinamerika 4 procent, Främre Orienten 3 procent och Afrika 1 procent. Dvs. de stora jordbrukande kontinenterna i världen har inte ens ett minimum av moderna resurser för att bedriva jordbruk med, medan de utvecklade industriländerna inte bara har tillgång till större delen av världens industri utan också medlen för att kunna driva ett produktivt jordbruk. Av den totala el-energiproduktionen faller mer än 90 procent på de rika och alltså mindre än 10 procent på de fattiga länderna. Vilka mått vi än mäter med blir huvudresultatet detsamma. Det existerar en oerhört djup klyfta mellan å ena sidan de rika och å andra sidan de fattiga länderna. De rika länderna är framförallt de högt utvecklade kapitalistiska staterna i Europa och Nordamerika. De fattiga länderna är de koloniala eller f.d. koloniala staterna i Latinamerika, Afrika och Asien.⁷

Men detta är inte det enda. Såvitt vi kan bedöma vidgas också klyftan, möjligen absolut men i varje fall' relativt. Av de många beräkningarna över världsinkomstens fördelning under det innevarande halvsekllet hör holländarens L. J. Zimmermans till de bättre. De hänför sig till åren 1913, 1929 och 1959. Indelningen av områdena är inte helt lycklig. Afrika är överhuvud taget inte med och inom den socialistiska världen har utvecklingen gått mycket snabbt under perioden. Men med dessa begränsningar har statistiken ett visst intresse. (För de exaktare angivelserna, se tabell IV nedan) De tre stora områdena, Bortre Asien, Kina och Sydostasien som omfattade i runt tal 55 procent av världsbefolkningen under hela perioden 1913-1959, har fått vidkännas en mer eller mindre kontinuerligt sjunkande andel av världsinkomsten, från 15 procent 1913 till 10 procent 1959, Zimmerman uttrycker förhållandet så, att de 25 rikaste procenten av världsbefolkningen ökat sin andel av världsinkomsten, från 66 procent 1913 till 69 procent 1929 och 73 procent 1958.⁸

⁵ Ragnar Nurkse, A.a., s. 63.

⁶ M. Ussui - E. E. Hagen: *World Income 1957* (M. I. T. Centre for International Studies, Cambridge, Mass., November 1959).

⁷ M. Dobb: *Economic growth and underdeveloped countries* (London 1963), s. 22.

⁸ L. J. Zimmerman: A.a., s. 44-69. Den ovan omnämnda Tabell IV följer nedan, den är inlagd i texten.

Tabell IV

Världsinkomstens fördelning 1913, 1929 och 1959 (US dollar 1953)

Område		Per capitainkomst		
		1929	1959	
Nordamerika	1.000	1.180	1.900	
Oceanien	580	680	1.020	
Nordvästeuropa	460	510	815	
Sovjetunionen	160	180	790	
Sydösteuropa	210	190	390	
Latinamerika	170	200	315	
Japan	90	140	270	
Bortre Asien	90	110	120	
Kina	50	50	72	
Sydöstasien	65	68	67	
		Andel av folkmängden		
		1913	1929	1959
Nordamerika		6,2	7,3	8,0
Oceanien		0,4	0,5	0,5
Nordvästeuropa		11,3	10,5	8,8
Sovjetunionen		8,6	8,4	8,5
Sydösteuropa		9,6	8,6	8,2
Latinamerika		5,0	6,0	8,1
Japan		3,2	3,5	3,8
Bortre Asien		3,7	4,3	5,0
Kina		32,0	30,1	27,3
Sydöstasien		20,0	19,8	21,8
		100,0	100,0	100,0
		Andel av inkomsten		
		1913	1929	1959
Nordamerika		32,0	38,2	37,6
Oceanien		1,3	1,4	1,3
Nordvästeuropa		26,6	23,7	17,7
Sovjetunionen		7,2	6,6	16,7
Sydösteuropa		10,3	8,0	7,9
Latinamerika		4,4	5,2	6,3
Japan		1,5	2,2	2,5
Bortre Asien		1,8	2,0	1,5
Kina		8,3	6,7	4,9
Sydöstasien		6,6	6,0	3,6
		100,0	100,0	100,0

Två omständigheter är värda att understrykas i sammanhanget. För det första skall vi observera, att den ökade relativa olikställigheten *inte* åstadkommits genom att de fattiga och koloniala områdenas andel av befolkningen skulle ha stigit. I stort sett har befolkningsutvecklingen gått lika snabbt i de rika och de fattiga länderna. Zimmerman anger en årlig tillväxttakt av befolkningen på 1,2 procent för de rika och 1,4 procent för de fattiga länderna under perioden 1913-1959. Orsaken till den ökade relativa olikställigheten är dels, 'att produktions-

och inkomstutveckling stått stilla i de fattiga länderna, dels att den fortskridit relativt jämnt men ändå inte anmärkningsvärt snabbt i de kapitalistiska länderna, dels att en del f. d. fattiga länder genomgått en mycket snabb produktions- och inkomstutveckling under socialistisk regim. Det gäller framför allt Sovjetunionen men efter andra världskriget också de östeuropeiska länderna och Kina.

Om stagnation och tillbakagång i de koloniala, beroende och halvfeodala länderna talar många uppgifter. I Chile skall per capitainkomsten ha sjunkit kontinuerligt under de senaste 30 åren, från 380 dollar 1929 till 360 dollar 1952⁵⁴ och 350 dollar 1959. En liknande utveckling genomgick Argentina under 1950-talet och Indonesien mellan slutet av 1920-talet och början av 1950-talet. I Indien har per capitainkomsten legat ganska konstant vid omkring 65 dollar det senaste halvsekle. I Egypten var 1913/28 inkomsten per person 15 à 25 procent högre än år 1954. Följande tabell vill visa tendensen i Indien och Pakistan år från år alltsedan 1913. Den tyder på stagnation eller absolut utarmning för folken som helhet.⁹

Tabell V

Real per capitainkomst i Indien och Pakistan 1913-1952 (1938 = 100)

År	Index	År	Index	År	Index	År	Index
1913	100	1923	103	1933	101	1943	97
14	101	24	101	34	102	44	101
15	106	25	101	35	101	45	99
16	109	26	102	36	101	46	88'
17	116	27	101	37	100	47	114
18	118	28	101	38	100	48	106
19	99	29	104	39	96	49	101
20	101	30	102	40	96	50	94
21	102	31	105	41	98	51	95
22	108	32	103	42	96	52	90

När det gäller utvecklingen i Afrika är det statistiska underlaget för bedömningen bräckligt. Tillgängliga data tyder dock på allmän nedgång av realinkomst per person från slutet av 1800-talet, dvs. från och med de imperialistiska stormakternas uppstyckning av kontinenten. Det följer med stor sannolikhet redan av det faktum, att stora delar av den afrikanska bondebefolkningen avhysts från sin jord och trängts undan till reservat och mindre bördiga områden, en process som pågått in på 1950-talet i Kenya, Tanganyika, Sydrhodesia och Sydafrika.¹⁰ Vad som historiskt inträffat kan man i modern tid få en uppfattning om genom att jämföra hälsostandarden mellan å ena sidan afrikaner som lever kvar i sin gamla och slutna miljö och å andra sidan afrikaner som i sin egenskap av industri- lant- eller vandringsarbetare dragits in i den vita imperialismens grottekvarn. Näringsforskarnas resultat tyder i det fallet på en klar och markerad nedgång för den senare kategorin.¹¹ Något kan man också få fram av löneuppgifter. I Ghana betalades en grovarbetare 9 pence per dag 1883, 9 pence 1920, 8 pence 1930 och 12 pence 1938. I de sydafrikanska gruvorna tjänade en afrikan 1897 i medeltal ungefär 24 pence per dag, 1926 26 pence och 1960 40 pence. Om man tar hänsyn till att både priser och skatter stigit starkt och kontinuerligt är det klart, att reallönerna i varje fall inte stigit utan möjligen tvärtom sjunkit.¹²

Även om inte per capitainkomsten sjunkit utan ”bara” stagnerat i de fattiga och koloniala

⁹ L. J. Zimmerman, A.a., s. 67

¹⁰ Jack Woddis: *Africa, the roots of revolt* (London 1960), kap. 1.

¹¹ Josué de Castro: *The geography of hunger* (London 1952), s. 220 ff; *Social implications of industrialization in Africa south of the Sahara* (Unesco 1954), s. 680 f.

¹² Jack Woddis, A.a., s. 183 ff.

områdena är det sannolikt att konsumtionsstandarden för folkets flertal sjunkit. Eftersom alla observationer tyder på att konsumtionens relativa andel av nationalinkomsten sjunker på lång sikt i alla ekonomier (medan omvänt alltså kapitalbildningens andel stiger), kommer en konstant nationalinkomst per capita att vara liktydig med en sjunkande konsumtion per capita. Vi vet dessutom, att vissa klasser i de fattiga länderna berikat sig i stor utsträckning. Vid oförändrad nationalinkomst per person måste det ha gått ut över andra befolkningskikt. Vi tycks alltså vara berättigade att tala om en utarmning av folken i de fattiga länderna i både absolut och relativ bemärkelse. Det enda som visar något bestående hopp för dem är den socialistiska världens framsteg. Sovjetunionen har under det senaste halvsekle rymt konstant 9 procent av världens befolkning (Afrika och några enstaka länder undantagna). Men andelen av inkomsterna har stigit från 7 till 17 procent. Afrika producerade 1948 knappt 11 miljarder kilowattimmar elenergi, 1957 knappt 30 miljarder. Under ungefär samma tid (1949-1959) steg elenergiproduktionen i Kina från drygt 4 miljarder till drygt 41 miljarder kilowattimmar, dvs. från att ha producerat 2/5 av Afrikas energi kom Kina att producera nästan 2/5 mer än Afrika. Skillnaden mellan de två var, att Kina 1949 definitivt befriade sig från den kolonialistiska barlasten.¹³ Ur den synpunkten behöver inte de underutvecklade ländernas sjunkande andel av världsinkomsten oroa oss. För i samma mån som också de slår in på den snabba utvecklingens väg som Sovjetunionen har gått och som Kina och Kuba nu går, i samma mån kommer de att ansluta sig till de rika ländernas grupp. Men det leder in oss på ett problem som vi skall återkomma till längre fram.

Vi undgår inte att på den här punkten fråga oss hur den nuvarande olikställigheten i världen uppkommit. Varför har de kapitalistiska staterna i Europa och Nordamerika blivit rika, medan flertalet koloniala eller f. d. koloniala länder i Afrika, Asien och Latinamerika blivit fattiga? Det allmänna svar vi kan ge på den frågan måste i första hand ta hänsyn till det grundläggande faktum, att de rika kapitalistiska länderna i viss utsträckning blev rika just på de nu fattiga ländernas bekostnad. Dels har en del av de rika ländernas rikedomar åstadkommits genom regelrätt utplundring och utsugning av de fattiga länderna med tillhjälp av olika metoder. Dels blev effekten så katastrofal för de fattiga länderna, emedan de hade så lite att ta av: marginalen mellan produktion och nödvändig konsumtion, en marginal som bestämmer utvecklingsmöjlig, var obetydlig absolut taget. Att lägga 100 kronor till en per capitainkomst på 1.000 kronor utgör ett tillskott på 10 procent och det tillskottet kan i och för sig vara av strategisk betydelse, i synnerhet om det kommer i likvid och kan utnyttjas i koncentrerad form. Men som avdrag på en per capitainkomst på 500 kronor utgör 100 kronor 20 procent och det kan vara tillräckligt för att definitivt hejda all ekonomisk tillväxt.

Kolonialism och imperialism

”Jag överbringat till er den värdiga nation som kallas Kristenheten, som återvänder besmutsad, nedsölad och ärelös från rövartåg i Kweichow, Manchuriet, Sydafrika och Filippinerna med själen full av gemenhet, fickan full av mutor och munnen full av skenhelighet. Ge den tvål och vatten, men göm spegeln.”

— Mark Twain

De västliga kapitalistiska staternas expansion i den nu koloniala eller f. d. koloniala världen började redan under slutet av 1400-talet med Portugals och Spaniens imperiebyggnad i Latinamerika och Sydostasien. Under 1600-talet gled Holland upp som den ledande kolonialmakten. Dess roll övertogs under 1700-talet av England. Under detta första skede fram till omkring år 1800 utgjordes den koloniala exploateringen av öppen plundring av ädelmetaller, arbetskraft och produkter. Byte av varor mot pengar förekom också men bytesvillkoren fastställdes av den starkare parten. Byte av varor mot varor var mindre vanligt, för Europa

¹³ A.a., s. 236.

hade inte mycket att bjuda den då högt utvecklade civilisationen i Asien och Afrika. Från början av 1800-talet börjar ett nytt skede. Då får den koloniala världen betydelse som marknad framför allt för Englands industriellt framställda produkter och kolonialmakternas ansträngningar inriktas på att hindra konkurrerande tillverkning i de behärskade områdena.

Englands förhållande till Indien är det klassiska exemplet.¹⁴ Efter slaget vid Plassey i Bengalen 1757 besatte engelsmännen den ena delen av landet efter den andra, Skatteuppbörden och den civila administrationen lades för hundra år framåt i händerna på engelska ost-indiska kompaniet. Följden synes ha blivit en intensifierad exploatering av Indien. Nettoutförseln av resurser tycks ha ökat. Enligt guvernör Verelst skall exporten från Indien ha uppgått till 6,3 miljoner pund 1766/68, importen till bara 0,6 miljoner. Skattesystemet omvandlades. Tidigare hade bönderna fått lämna en fix andel av produktionen. Under ostindiska kompaniets herravälde utkrävdes en fix summa i pengar oavsett produktionens storlek. Det gammalindiska bysystemet bröts sönder och den engelska privaträttens begrepp, regler och metoder infördes. De tidigare statliga skatteuppbördsmännen, zamindari, gjordes efterhand till jordägare med privat besittningsrätt under kompaniet mot att de betalade en fix summa av skatten till kompaniet. Byarnas kollektiva äganderätt till jord och allmänning ersattes sålunda med ett privatjordägarsystem och de indiska bönderna förvandlades i stor utsträckning till arrendatorer.¹⁵ ”Allt detta”, skriver Daniel Thorner, ”var för mycket inte bara för småbönderna utan också för de nya jordägarna. Flertalet av de sistnämnda kunde inte prestera de dryga skatter som regeringen krävde utan måste snart inställa utbetalningarna eller sålde sin jord till köpmän, spekulatörer och andra illustra personer i städerna. Dessa nya jordägare var bara intresserade av de jordräntor de kunde pressa ut; ofta överlät de indrivningen till mellanhänder som förband sig att betala höga årliga summor. De senare arrenderade i sin tur ut indrivningen till återigen andra mellanhänder, så att Bengalens olyckliga bönder inom kort hade att försörja en imponerande rad av mellanhänder, spekulatörer och passiva jordägare ... I motsats till de tidigare inhemska regimerna, vilkas krav på bönderna var mer eller mindre elastiska, krävde engelsmännen rigoröst, omedelbart och fullständigt erläggande av de stipulerade summorna. I händelse av utebliven betalning kunde utmätning ske i boskap, hushållsegendom och personlig tillhörighet och bonden avhysas. Det nya jordsystemet gjorde sålunda både jorden och bonden avyttringsbar och öppnade vägen för penningutlånares och den passiva jordägarens makt.”¹⁶

De tributer som i olika former utkrävdes av Indien främjade den kapitalistiska industrialisering som mot slutet av 1700-talet påbörjades i England. Där fanns den fria arbetskraften tillgänglig, likaså den moderna tekniken: redan 1733 hade Kay fått patent på sin flygande skyttel. Det som saknades var bl. a. penningkapital i tillräckligt stora och koncentrerade enheter samt marknader. Indien bestod båda delarna. Med den mot 1700-talets slut stigande textilproduktionen krävde de nya engelska industrikapitalisterna, att ostindiska kompaniets monopol på Indien-handeln skulle hävas och den inhemska marknaden öppnas för de engelska industriprodukterna. Kravet förverkligades 1813.

Fram till 1700-talet synes Indiens ekonomi i flera avseenden ha varit lika utvecklad som Englands. Men för att tala med en av de engelska auktoriteterna på Indiens ekonomiska historia, Vera Anstey — det ”land som framställt och exporterat de finaste muslintyger och andra lyxartiklar vid en tidpunkt, då britternas förfäder levde ett ytterst primitivt liv”, tog aldrig del ”i den ekonomiska revolution som ättlingarna till samma vilda barbarer

¹⁴ Den bästa sammanfattningen ger R. Palme Dutt: *India today and tomorrow* (London 1955), s. 1-100; Ramkrishna Mukherjee: *The rise and fall of the East India Company* (Berlin 1958); W. Ruben: *Die ökonomische und soziale Entwicklung Indiens*, I—II (Berlin 1959, 1961).

¹⁵ R. Palme Dutt; A.a., s. 78 ff.

¹⁶ Daniel Thorner: *Land and labour in India* (Bombay 1962), s. 53 f.

påbörjade”.¹⁷ Indiens kuststäder sammanlänkades med England genom den oceangående handeln och det inre av landet täcktes från mitten av 1800-talet med ett nät av järnvägar. Vete strömmade ut från Punjab, bomull från Bombay och jute från Bengalen och via kuststäder och längs järnvägar sköljde en våg av billiga engelska industriprodukter, särskilt bomullstyg från Lancashire, in över landet. Bortsett från det inre av centrala Indien och otillgängliga områden konkurrerades den traditionella indiska industrin ut, emedan de engelska varorna var billigare och emedan engelsmännen kunde påtvinga Indien oförmånliga handelsvillkor i kraft av sin statsmakt.¹⁸ Medan engelska varor fick införas fritt eller nästan fritt till Indien, var den indiska exporten till England tullbelagd. Den engelska exporten av bomullsvaror till Indien ökade från 1 till 51 miljoner yards mellan 1814 och 1834, medan samtidigt den indiska exporten till England sjönk. I Indien krossades de indiska manufakturerna och hantverket. Gamla industri-centra som Dacca, Murshidabad och Surat sjönk tillbaka till en obetydlighet.¹⁹ Det traditionella bandet mellan hantverk och jordbruk i de indiska byarna bröts. Följden blev att jordbrukets behov av små-industriellt framställda produkter eftersattes, varför också jordbrukets utveckling hämmades. Såvitt vi kan bedöma medförde Indiens koloniala beroende av England, att Indiens industrialisering stoppades upp för två århundraden framåt. Från 1881 till 1931 skall konstant 75 procent av de yrkesverksamma i Indien ha varit sysselsatta i jordbruk med binärningar.²⁰ Med hjälp av skattesystemet, hinder för industrialisering, tullar, ensidig konkurrens och plantagedrift i stor skala omvandlades Indien till en permanent råvaru- och livsmedelsproducent och marknad åt England. Bara i form av direkta överföringar (räntor, utdelningar etc.) skall England under de första decennierna av 1900-talet årligen ha erhållit från Indien ett belopp motsvarande 10 procent av Indiens bruttonationalinkomst.²¹ Man kan förstå vad dessa 10 procent betydde, när vi erinrar oss att en spar- och investeringskvot av den storleken kan anses tillräcklig för att häva ett land ur stagnation och åstadkomma ekonomisk tillväxt per capita. Levnadsstandarden inte bara stagnerade. Som framgår av följande tabell²² utarmades det indiska folket, sakta men säkert:

Tabell VI

Produktion av spannmål för inhemsk konsumtion i Indien 1893-1946

År	Årlig produktion i miljoner ton	Årlig produktion i kg per person
1893/96	73,9	267
1896/06	71,5	254
1906/16	74,0	248
1916/26	73,3	244
1926/36	69,6	209
1936/46	69,3	181

Också i Kina hejdades den ekonomiska utvecklingen till följd av Englands, USA:s, Frankrikes och efterhand Tysklands och Japans kollektiva imperialism. Från och med mitten av 1700-talet stiger Kinas ditintills stationära eller svagt ökande folkmängd mycket snabbt: från 185 miljoner 1754 till 243 miljoner 1778, 375 miljoner 1814 och 414 miljoner 1850.²³ Bakgrunden var en lika snabb ekonomisk utveckling byggd framför allt på sidenindustrin i södra Kiangsu och bomullsindustrin i Chekiang. Ett förlagssystem växte fram under Manchu-

¹⁷ Vera Anstey: *The economic development of India* (London 1952), s. 5.

¹⁸ Daniel Thorner: A.a., s. 55.

¹⁹ R. Palme Dutt: A.a., s. 48.

²⁰ Daniel Thorner: "De-industrialization" in India, 1881-1931 i *The first international conference of economic history. Contributions* (Stockholm 1960), s. 217-226. Den traditionella synen representeras bl. a. av R. Palme Dutt: A.a., s. 72 f.

²¹ Beräkning av de indiska statistikerna K. T. Shah och K. J. Khambata, refererad av R. Palme Dutt: A.a., s. 9.

²² Beräkning av Daniel Thorner i samlingsverket *Economic growth: Brazil, India, Japan* (Durham 1955), s. 123.

²³ Wolfram Eberhard: *A history of China* (London 1960), s. 274.

dynastin (1644-1911). Köpmännen köpte upp bomull av bönderna, förlade det åt hantverkarna-bönderna och avsatte sedan de färdiga produkterna. I Fushan, Kwantung, producerades järn i stora kvantiteter och i olika former alltifrån nålar, wirer och spikar till smidesjärn. I Yunnan steg kopparproduktionen under loppet av några decennier under 1700-talet från 400 till 6.000 ton per år. Handeln var livligare än under Mingdynastin. Bomullen från Honan transporterades till Kiangsu och Chekiang, där den vävdes till kläder. Silketråden, från Huchow skeppades till Hangchow och Nanking och vävdes där till sidentyger som såldes ända upp till Liaoning i norr, Kansu i nordväst och Yunnan i sydväst. Järnvaror från Changchiu i Shangtung vid östkusten såldes i Gulaflods- och Yangtseregionerna och t.o.m. i Kinas nordvästra delar.²⁴ Men denna utveckling ledde inte till ett definitivt ekonomiskt genombrott. Orsakerna var flera. Till de inre hörde den hårda fiskala utsugningen av folket, vilket begränsade bondemassornas köpkraft samt de hinder i form av beskattning, regleringar och statliga monopol som den härskande byråkratin lade i vägen för de kapitalistiska företagens försök att öka produktionen och vidga marknaden. Men som den senare utvecklingen visade var det de kolonialistiska stormakternas ingripanden som definitivt blockerade vägen framåt. Det skedde från och med Nankingfördraget 1842 och senare med hjälp av en rad olika åtgärder och ingrepp, som öppnade Kina för europeiska och amerikanska produkter. Landet förvandlades till en marknad för utländska färdigvaror, en råvarukälla och ett investeringsfält för europeiskt och amerikanskt överskottskapital.²⁵ Av länderna utanför Europa och Nordamerika var det i själva verket bara Japan som undgick ödet att förvandlas till koloni och det var delvis en följd av tillfälligheternas spel. För det första hade det fattiga Japan mycket litet att erbjuda som marknad och som råvarukälla. För det andra var kolonialmakterna redan upptagna av nyss inledda förvärv och med USA:s uppdykande ökade den inbördes rivaliteten. Sist men inte minst verkade hotet att förvandlas till en koloni mycket kraftigt på japanernas egna ansträngningar.

Men Japan förblev ett undantag. Det som Indien, Kina, Burma osv. var exempel på blev allmän regel i Asien, Afrika och — indirekt — även Latinamerika i och med kapitalismens övergång till imperialism i Europa och USA och den därav betingade totala uppdelningen av världen i kolonier och intressesfärer från 1870- och 1880-talen.²⁶ Det var den tredje fasen i kolonialismens utveckling, Den drabbade framför allt Afrika, som efter Berlinkonferensen 1885 styckades upp inom loppet av några år. Afrikanernas jord exproprierades — i Sydafrika nästan 90 procent, i Sydrhodesia och Swasiland 50 procent. i Belgiska Kongo, Kenya och Nyasaland 5-10 procent osv.²⁷ Afrikanerna trängdes dessutom i regel undan till sämre eller knappt odlingsbar jord. Därmed undanröjdes grunden för en självständig ekonomisk utveckling i Afrika. Men målet var också att skapa en arbetskraftsreserv för de vitas plantager och gruvföretag; det framgår av det faktum att stora delar av den exproprierade jorden inte togs i anspråk. Till den ändan infördes från 1899 och framåt i de olika afrikanska territorierna personskatter (poll-tax), som skulle erläggas i kontanter och därför tvingade de infödda att ta anställning på plantager och i råvaruexploaterande företag som lönarbetare.²⁸ Genom detta tvångssystem hindrades Afrikas ekonomiska utveckling för mer än ett halvsekel framåt. Bakgrunden till denna tredje fas i kolonialismens utveckling var produktionens koncentration och de företagsammanslutningar (karteller, truster, monopol) som, i förening med industrikapitalets sammansmältning med bankkapitalet, uppstod i de ledande industriländerna i Europa och Amerika. Det ledde till ett akut behov av nya och större råvarukällor, vidgade avsättningsmarknader och nya investeringsfält. Med denna ekonomiska expansion följde

²⁴ *An outline history of China* (Peking 1959), s. 193 ff.

²⁵ A.a., s. 209 ff; J. K. Fairbank: *The United States and China* (New York 1962), s. 106-127.

²⁶ Begreppet imperialism används här och på andra ställen i denna skrift i dess marxistiska betydelse, dvs. det betecknar en särskild etapp i kapitalismens utveckling.

²⁷ Lord Hailey: *An African Survey Revised* (London 1957) s. 689.

²⁸ ack Woddis: A.a., kapitel 2.

också politiskt och militärt besittningstagande. Den koloniala världen smiddes fast med så många och starka band i en underordnad ställning till de imperialistiska kolonialmakterna, att den koloniala världens frigörelse nödvändigtvis måste innebära militär, politisk och ekonomisk kamp mot de s. k. moderländerna.

Hindren för de fattiga ländernas utveckling

”De var inga kolonisationer, deras administration inskränkte sig sannolikt till utsugning, misstänker jag.”

— Joseph Conrad

I

Innan vi går in mer i detalj på hindren för de fattiga ländernas utveckling kan det vara värt att i all korthet beröra tre förklaringar av underutvecklingens orsaker som är lika bristfälliga som ofta förekommande i den allmänna och akademiska opinionen. Ytterst förklaras deras gångbarhet av att de makter och grupper som tjänar på de fattiga ländernas koloniala status inte är intresserade av att fattigdomens verkliga orsaker skall bli kända. Därför framhåller de och deras medvetna eller omedvetna eftersägare, att de koloniala och f. d. koloniala ländernas fattigdom beror på att de (a) är överbefolkade eller att folkmängden ökar för starkt, att de (b) lider brist på kapital och att de (c) saknar företagarbegåvningar. Slutsatserna är, att fattigdomen skaffas ur världen, om man vidtar åtgärder mot överbefolkningen, om USA och de europeiska staterna investerar kapital i de fattiga länderna och om företagare från de utvecklade länderna får verka fritt där. Det är en bekväm och för kolonialistiska intressen nyttig uppfattning: medan de imperialistiska stormakterna helt fritas från skulden till fattigdomen görs deras medverkan nödvändig för att häva den. Varken det ena eller det andra är riktigt.

De fattiga länderna saknar inte företagarbegåvningar. På vissa håll, kanske särskilt i Afrika söder om Sahara — Guinea, Mali, Tanganyika osv. — är medelklassen mycket utvecklade, emedan de koloniala stormakterna av konkurrensskäl hindrat den inhemska kapitalismens framväxt, något som i sin tur bidrar till att förklara statens proportionsvis stora roll i en del f. d. koloniala länder. Men som allmän regel gäller, att det både i Mellersta Östern, Latinamerika, Sydostasien och delar av Afrika finns gott om företagare som köper, säljer och lånar ut pengar. Det är bara det att deras verksamhet sällan eller aldrig berör det industriella området. Det enda vi kan konstatera är den samtidiga frånvaron av industrier och inhemska industriföretagare. Men av det följer inte, att tillgång på industriföretagare leder till industrialisering. Faktiskt är det snarast industrialisering som lockar fram industriledare än tvärtom, även om det naturligtvis råder en växelverkan mellan de två faktorerna. För det första kunde de socialistiska länderna industrialisera utan tillgång på kapitalistiska industriföretagare. För det andra finns det ingenting som tyder på att de fattiga länderna generellt skulle sakna företagarbegåvningar i större utsträckning än de rika länderna. Om de bara hade lika stora möjligheter att göra vinster på att producera industrivaror som på att låna ut pengar till ockerräntor, driva in jordräntor uppgående till 40-60 procent av produktionen eller spekulera, då skulle naturligtvis företagarna i de fattiga länderna producera industrivaror. Så länge det inte är fallet fortsätter de på det traditionella sättet. Dvs. hypotesen om bristen på företagarbegåvningar visar sig 'vid analys snarare ställa än lösa problemet om fattigdomens orsaker. En verklig förklaring måste från den utgångspunkten undersöka de faktiska förhållanden som hindrar industrialisering och ekonomisk utveckling.²⁹

Inte heller kan man säga, att de fattiga länderna saknar möjligheter att ackumulera kapital. Det är klart, att de f. n. lider brist på maskiner, byggnader, vägar, hamnar, fartyg, bilar, sjukhus, skolor osv. Men det är ingenting som säger, att de inte skulle kunna åstadkomma allt detta,

²⁹ Bo Gustafsson: *Rostow, Marx and economic growth* (Science & Society, New York, vol. 25: 3, 1961).

om de gavs möjligheter till det. Det är dels motståndet från de koloniala moderländerna, som motsätter sig konkurrerande förädlingsindustrier i de fattiga länderna, dels utflödet av vinster, räntor och royalties, dels de passiva överklassernas lyxkonsumtion och de improduktiva elementens antal och verksamhet (penningutlånare, religiösa sammanslutningar, militär byråkrati, vegeterande jordägare och compradorer) som förklarar bristen på industrialisering och allsidig utveckling i de fattiga länderna. Dvs. det är inte i första hand det ekonomiska överskottets ringa storlek utan dess användning, som hindrar kapitalbildningen.

Absolut sett är naturligtvis de fattiga ländernas netto-produktionsförmåga obetydlig jämfört med de kapitalistiska staterna i Europa och USA. Men det som på längre sikt bestämmer välståndsnivån är inte överskottets storlek utan dess andel av produktionen. Låt oss anta, att en kapitalinvestering på 10 kronor ger upphov till en produktionsökning på 2 kronor. Ett land som investerar 10 procent (och alltså konsumerar 90 procent) av sin produktion kan då få sin ekonomi att växa med 2 procent. Om istället 20 procent av produktionen sparas och investeras, ökar tillväxttakten till 4 procent per år. Om investeringarnas andel kan höjas till 30 procent, kommer produktionen att stiga med 6 procent per år osv. Vad dessa skillnader i investeringskvot och tillväxttakt betyder på längre sikt visar formeln för geometrisk progression. Om produktionen växer med 2 procent per år, ökar produktionen 7,2 gånger på 100 år. Den ökar 50 gånger, om produktionen växer med 4 procent per år och inte mindre än 340 gånger, om ökningstakten är 6 procent. De utvecklade kapitalistiska ekonomierna har sedan länge en genomsnittlig långsiktig ökningstakt av produktionen på 3 procent per år. Det innebär, att en nationalinkomst på exempelvis 100 miljarder kronor växer till 1.900 miljarder på 100 år. Ett fattigt land, som med lika stor befolkning startar från en 10 gånger lägre nivå, dvs. med en nationalinkomst på 10 miljarder, kan emellertid på samma tid inte bara växa ikapp utan också förbi det rika landet, om produktionen kan fås att växa med 5 à 6 procent per år. Är produktionens ökningstakt exempelvis 6 procent per år, kommer en nationalinkomst på 10 miljarder att växa till 3.400 miljarder på 100 år, vilket i det aktuella fallet innebär att ordningen mellan rik och fattig kastas om. Exemplet är fingerat, men som de socialistiska länderna — med en långsiktig utvecklingstakt på 8 procent per år eller högre — visat har det stor praktiskt betydelse. Lärdomen är alltså, att det som på lång sikt bestämmer välståndsnivån inte är produktionens absoluta storlek utan dess ökningstakt och den bestäms väsentligen av samhällets organisation (om det är kapitalistiskt eller socialistiskt) och den andel av produktionen som används till produktiva investeringar.³⁰

Ur den synpunkten är de fattiga ländernas nuvarande produktionsnivå mindre intressant än tillgången på investeringsbara överskott. Att de sistnämnda är större än det som faktiskt investeras framgår av följande uppgifter. På Malacka utgjorde 1947 de faktiska bruttoinvesteringarna 10 procent av den inhemska bruttonationalprodukten. Men det tillgängliga ekonomiska överskottet, innan det runnit iväg åt olika håll, beräknades till 33 procent. Motsvarande siffror var för Filippinerna 1948 9 respektive 25 procent och för Ceylon 1951 10 respektive 30 procent. I Peru uppgick 1947 (de utländska) aktiebolagens inkomster av egendom till 41 procent av landets nationalinkomst, i Chile 1948 till 26 procent och i Nordrhodesia 1949 till 43 procent. I Mexico steg exempelvis vinsternas andel av nationalinkomsten från 29 till 41 procent mellan 1940 och 1950.³¹ Följande tabell över produktion och inkomstfördelning i Nordrhodesias gruvindustri ger en föreställning om vad det finns att ta av.³² En FN-rapport räknar med, att 10-15 procent av nationalinkomsten betalas till moderbolag i utlandet i form av räntor, utdelningar och royalties. Att tala om kapitalbrist som ett definitivt hinder för de fattiga ländernas utveckling är därför inte riktigt. Resurserna finns där, de används bara inte

³⁰ Surendra J. Patel: Rates of industrial growth in the last century, 1860-1959 i *Economic Development and Cultural Change*, IX, 3 (April 1961).

³¹ Paul A. Baran: *The political economy of growth* (New York 1957), s. 226 ff.

³² *The structure and growth of selected African economies* (U.N. New York 1958), s. 26.

till de fattiga ländernas egen utveckling.

Tabell VII

Produktion och inkomstfördelning i Nordrhodesias gruvindustri 1945-1956. Miljoner pund.

År	Gruvproduktionens värde	Afrikanernas löner	Bruttovinst efter betalning av royalty	Utdelningar betalda till utlandet
1945	13,0	1,4	5,5	1,7
46	14,5	1,4	6,5	2,8
47	23,5	1,5	12,5	8,6
48	29,8	1,7	17,1	9,3
49	36,6	2,2	22,3	11,1
50	49,3	2,4	29,7	18,6
51	72,1	3,4	45,8	22,0
52	78,9	3,9	48,2	20,3
53	95,0	5,2	54,4	17,9
54	97,7	5,5	55,9	18,3
55	120,3	5,5	73,5	20,8
56	129,3	6,4	80,2	25,5

Granskar man tesen om överbefolkningen i de underutvecklade länderna finner man, att den lika litet som de två föregående argumenten håller måttet. Om det vore så, att stark folkökning vore en tillräcklig och nödvändig orsak till fattigdom, då skulle USA i dag vara världens fattigaste land för dess befolkning har 6-dubblats på de senaste hundra åren. Som bekant är USA i stället världens rikaste nation och detta - det tors vi säga - till stor del tack vare den starka folkökningen. Befolkningsökning är en av de viktigaste faktorerna i ekonomisk tillväxt och utveckling, framför all genom att den möjliggör en ökad produktivitetshöjande arbetsfördelning mellan personer företag, industrier, landsbygd och städer samt mellan olika regioner.³³ Men det förutsätter, att den växande befolkningen får sysselsättning. Och här ligger problemets knutpunkt. Genom de kolonialistiska moderländernas strävanden att bromsa industrialisering och till följd av en parasitär och utvecklingshämmande samhällsorganisation hindras de mänskliga resurserna till produktiv verksamhet.

Resonemanget om överbefolkningen i de fattiga länderna brukar vanligen utformas på följande sätt. Folkökningens styrka orsakas av de höga födelsetalen och som en följd av de förbättrade hygieniska och medicinska förhållandena — de sjunkande dödstalerna. Om folkmängden ökar med 2 procent per år och produktionen samtidigt också ökar med bara 2 procent per år, kommer produktionen per capita och levnadsstandarden att vara oförändrad. Det som måste till är födelsekontroll, så att födelsetalen bringas ned. (I detta sammanhang bortser vi från det slags demografisk astrologi som tar sig uttryck i framräkningar av folkmängden 50-100 år. De bästa förutsägelseerna förtjänar föga tilltro ens för 5 år framåt i tiden och ingen alls för 20-30.)³⁴

Att det verkligen är fråga om kapplöpning mellan folkmängdens och produktionens utveckling är på sätt och vis riktigt — dvs. om vi bortser från samhällelig organisation, politisk och ekonomisk självständighet, produktionens och befolkningens sammansättning och andra viktiga förutsättningar för problemets lösning. Det är alltså inte så att de fattiga länderna är fattiga på grund av för hög befolkningstäthet (även om folkmängden i en del fall är ojämnt fördelad eller t. o. m. för stor i förhållande till den faktiskt odlade i motsats till den

³³ Framhävt redan 1844 av Marx-Engels i *Die deutsche Ideologie*, se avsnittet om Feuerbach (Berlin 1953), s. 17 ff.

³⁴ Joseph S. Davis: *Our amazing population ursurge* i *Journal of Farm Economics*, vol. XXXI (November 1949).

tillgängliga arealen). Alla de rika länderna Belgien, England, Holland och även Italien har högre befolkningstäthet än exempelvis de fattiga länderna Indien, Filippinerna, Iran, Irak, Colombia, Belgiska Kongo, Bolivia och Surinam.³⁵ Och bland de rika länderna är det inte de mest tätbefolkade som är fattigast utan snarare tvärtom, vilket följer av att hög befolkningstäthet genom den sociala och geografiska arbetsfördelningen sänker de sociala kostnaderna per person och bildar underlag för en hög produktivitetsnivå. Inte heller saknar de fattiga länderna vare sig odlingsbar jord eller mineraltillgångar. Dudley Stamp har beräknat, att mindre än 1/3 av den nu odlingsbara jorden brukas.³⁶ Större delen av denna jord återfinns i Afrika och Latinamerika. Liknande uppskattningar har den amerikanske auktoriteten på området Dr. C. Taeuber gjort.³⁷ Kineserna räknar realistiskt med att kunna odla upp minst dubbelt så mycket jord som de för närvarande odlar.³⁸ Vad beträffar tillgången på mineraler behöver vi bara nämna Belgiska Kongo, Sydafrika eller Latinamerika för att erinra oss att inte heller dessa resurser saknas. För övrigt förklaras omdömena om de fattiga ländernas bristande naturtillgångar ofta av faktisk okunnighet. Så sent som vid mitten av 1940-talet kunde geografiska handböcker beteckna Kina som ett land fattigt på naturliga resurser. Omdömet vilade på det faktum att några undersökningar i tillräcklig omfattning aldrig företagits. Nu vet vi att Kina är ett av de rikast utrustade länderna på jorden, både när det gäller tillgångarnas antal och omfattning.³⁹ Detsamma gäller i kanske ännu högre grad Afrika. Slutligen bör man uppmärksamma, att god tillgång på naturliga resurser inte är något nödvändigt villkor för ekonomisk utveckling i de enskilda fallen, vilket inte minst Japans historia visar.

Det är alltså inte jord och andra naturliga resurser som saknas utan industri. Om man jämför produktion per person och andelen sysselsatta i industri och servicenäringar i världens länder finner man, att ju fler som är sysselsatta utanför jordbruket i industri och i serviceyrkena desto högre är produktionen per person, se följande tabell.⁴⁰

Tabell VIII

Per capitainkomst och andelen sysselsatta i industri och service. Inkomst i 1953 års dollar.

Område	Per capitainkomst	Andelen sysselsatta i industri och service
Nordamerika	1.810	87 %
Oceanien	964	83
Nordvästeuropa	681	83
Sydafrikanska Unionen	300	53
Sydösteuropa	285	53
Latinamerika	260	49
Japan	184	49
Bortre Asien	109	35
Sydöstasien	64	27

På samma sätt i de olika länderna under utvecklingens gång. Den stigande per capita-inkomsten i Nordamerika och Europa har gått hand i hand med att en stigande andel av befolkningen sysselsatts i industri och serviceverksamhet. Det är en allmän lag för de moderna samhällenas ekonomiska utveckling. Den bekräftas av att den stagnerande eller sjunkande per capitainkomsten i de fattiga länderna varit förenad med en konstant eller

³⁵ Harry Grundfest: *Malthusianism* (Monthly Review, New York December 1951).

³⁶ *Freedom from hunger. The Unesco Courier*, July—August 1962, s. 8.

³⁷ Citerad av Paul A. Baran, A.a., s. 241.

³⁸ Meddelat författaren muntligt i Peking den 16/5 1960 av Yung Lung-kwei, chef för ekonomiska utredningsavdelningen i Kinas statliga plankommission.

³⁹ Solomon Adler: *The Chinese economy* (New York 1957) s. 5 ff.

⁴⁰ L. J. Zimmerman; A.a., s. 73.

sjunkande andel av de industriellt sysselsatta inom befolkningen, exempelvis i Sydostasien.⁴¹

Nu kanske någon invänder: det faktum att industrialiseringsgrad och inkomstökning går hand i hand bevisar inte, att produktions- och inkomstökningen orsakas av industrialiseringsgraden. Kan man inte lika gärna säga, att det är produktions- och inkomstökningen som driver fram en stigande industrialiseringsgrad? På sätt och vis är det så. Det råder en växelverkan mellan produktionsökning och industrialisering. Medan industrialiseringen ger upphov till ökad produktion, betingar den ökade produktionen i sin tur ökad industrialisering genom att den möjliggör ökad arbetsfördelning och frigör arbetskraft, råvaror och kapital. Men att det verkligen är industrins och inte jordbrukets utveckling som är den ledande faktorn framgår av en jämförelse mellan produktiviteten i jordbruk respektive industri (industri och serviceverksamhet visar ungefär lika högproduktivitetsnivå). Produktiviteten inom industrin är faktiskt 2 à 3 gånger så hög som inom jordbruket. Och skillnaden mellan de två sektorernas produktivitet är snarast större i de fattiga länderna än i de rika, emedan de fattiga ländernas jordbruk är helt oberört av den mekanisering som bara industrin kan erbjuda.⁴²

Tabell IX

Produktion per arbetare i industri och jordbruk. Produktionsvärde i 1957 års dollar.

Område	Industri	Jordbruk
Nordamerika	5.126	2.253
Nordvästeuropa	1.767	1.075
Latinamerika	976	403
Japan	977	350
Främre Asien	686	278
Bortre Asien	657	250
Sydostasien	450	150

Men om det alltså är industrins tillväxt som förklarar och ger upphov till ekonomisk utveckling, då kan man inte ställa befolkningsproblemet så som nymalthusianer av olika schatteringar gör, när de jämför folkmängdens och produktionens ökningstakt och därav drar slutsatsen, att det är folkökningen som måste hejdas genom födelsekontroll och på andra sätt. Ett sådan ingripande åstadkommer inte någon ekonomisk utveckling. Det gör däremot industrialisering. Som vi redan haft anledning att erinra om är det faktiskt också så, att det som skilt de rika och fattiga länderna under det senaste halvseket inte i första hand är takten i folkökningen (1,2 procent i de rika och 1,4 procent i de fattiga) utan i stället att de fattiga inte förmått hänga med i de rika ländernas produktions- och inkomstökning. Nymalthusianernas grundläggande misstag är dessutom, att de betraktar folkökningen som den oberoende och den ekonomiska utvecklingen som den beroende variabeln. Folkökningen påverkar som vi sett den ekonomiska tillväxten. Men *väsentligen* är det så, att den ekonomiska utvecklingen är bestämmande för befolkningsutvecklingen. Det gäller särskilt på lång sikt. Det är praktiskt taget lönlöst att försöka införa exempelvis födelsekontroll i länder som inte utvecklas ekonomiskt. I fattiga, agrara länder har en hög nativitet en ekonomisk funktion att fylla, dels därför att barnen behövs som arbetskraft i jordbruket och dels därför att barnadödligheten är så hög. Just den stora barnadödligheten, som en del cyniska nymalthusianer betraktar som en lycka i olyckan, är för övrigt en av orsakerna till fattigdomen. I Indien konsumeras 20 à 25 procent av nationalinkomsten av barn som dör innan de når 15 års ålder och följaktligen inte hinner få en chans att bidra till produktionen i någon större utsträckning utan huvudsakligen konsumerar.⁴³ Nativiteten sjunker och födelsekontrollen accepteras först när människorna når

⁴¹ A.a., s. 74 och passim.

⁴² A.a., s. 76.

⁴³ D. Ghosh: *Pressure of population and economic efficiency in India* (New Delhi 1946), s. 22 citerad i J. J. Spengler: *The population obstacle to economic betterment* (*American Economic Review*, May 1951), s. 351.

en viss ekonomisk och kulturell nivå och barnen inte längre behövs och för att försörja föräldrarna på gamla dar. Det är den utveckling som de rika länderna genomgått. Före industrialiseringen var både födelse- och dödstalen höga och folkmängden stillastående eller sakta stigande. Födelsehalten var höga, därför att dödstalen särskilt bland spädbarnen var höga: om några skulle överleva måste många sättas till världen. Dödstalen i sin tur var höga därför att människorna var fattiga och levde i undermåliga sanitära förhållanden. Barnens arbetskraft behövdes i jordbruket. Och i ett samhälle utan tryggad ålderdom var föräldrarnas icke-arbetsföra år beroende av barnen, sedan dessa vuxit upp.⁴⁴

Med industrialiseringen ändrades allt detta. Den stigande produktionen gav efterhand underlag för stigande levnadsstandard och förbättrad hälsovård. Det avsatte sig i sjunkande dödstal. Till en början förblev födelsehalten höga och folkökningen var stark. Det är ungefär den situation som de nu fattiga länderna befinner sig i ur demografisk synpunkt. Men efterhand började också födelsehalten sjunka. Med den sjunkande spädbarnsdödligheten anpassade människorna successivt födelsehalten, så att barnens antal minskade. Men — och det är viktigt — det skulle inte ha skett, om inte de ekonomiska förändringarna gjort människorna medvetna om möjligheterna till stigande levnadsstandard. Denna process underlättades av att barnens ekonomiska funktion som arbetskraft minskade med den tilltagande industrialiseringen, även om utnyttjandet av barnens arbetskraft intensifierades på kapitalistisk grundval i det inledande skedet av industrialiseringen. Efterhand tillkämpade sig arbetarna sociala förmåner som ålderspension och andra socialförsäkringar och det reducerade ytterligare barnens ekonomiska roll.

I det ljuset bör man betrakta befolkningsproblemet i de fattiga länderna. Det är säkert värdefullt, om mycket höga födelsehalt i vissa länder kan bringas ned genom födelsekontroll. Men man måste vara medveten om att sådana åtgärder inte kan företas i ett vacuum utan att man samtidigt förändrar den sociala strukturen och de med de sammanhängande sociala normerna, vilket ytterst kräver genomgripande förändringar som leder till ekonomisk tillväxt. Befolkningsfrågan är en fråga om sysselsättning åt de miljoner som nu förvägras arbete i irrationellt organiserade och av kolonialistiska makter beroende samhällen.

II

Det verkliga hindret för ekonomisk utveckling i de fattiga länderna är de imperialistiska staternas storföretag i dessa länder och deras allians med de inhemska reaktionära klasserna och grupperna: jordägarna, militärerna, penningutlånarna och de borgerliga skikt som bundit sitt öde vid de utländska storföretagens verksamhet. Denna allians stöds av de imperialistiska staternas makt, ekonomiskt, politiskt, diplomatiskt och — om så är nödvändigt — militärt. Formerna för detta stöd så som det utvecklats i den innevarande epoken av världsomfattande nationell frigörelse återkommer vi till längre fram vid behandlingen av nykolonialismen.

Det karakteristiska för de utländska storföretagen i de underutvecklade länderna är för det första, att de ägs av stora koncerner i de kolonialistiska staterna. För det andra, att dessa storföretag väsentligen begränsar sin verksamhet till råvaruexploatering (plantager, gruvor, olja) för att täcka råvarubehovet i moderländerna och därför att förädlingsindustri skulle konkurrera med motsvarande branscher i moderländerna. För det tredje, att dessa storföretag inte är integrerade med och inte tjänar de underutvecklade ländernas egen ekonomi utan bildar isolerade öar, enklaver, som producerar för export. För det fjärde, att de vanligen mycket stora överskotten på verksamheten, som betingas av de låga lönerna och tomträntorna, inte plöjs ned i företagen och ännu mindre används till att grunda ny och annan industri utan i stor utsträckning tas hem till moderländerna i form av räntor, utdelningar, kommissioner etc. och alltså inte kommer de fattiga länderna till godo.

⁴⁴ Denna syn finns bl. a. utförd hos Harvey Liebenstein: *Economic backwardness and economic growth* (New York 1957), kapitel 10.

Det faktum, att den moderna industrin till stor del ligger i händerna på utlänningar medför naturligtvis i och för sig att intresset för de fattiga ländernas behov är minimalt eller obefintligt. Och ur den synpunkten är inte bara politisk utan också ekonomisk självständighet en oundgänglig förutsättning för ekonomisk utveckling. I Latinamerika svarar USA-ägda företag för mellan 60-70 procent av produktionen av zink, bly, järn, koppar kaffe och kakao, 40-60 procent av produktionen av salpeter, tobak, bananer och — före Kubas självständighet — rörsocker samt 20-40 procent av produktionen av tenn, olja och timmer. Läger man till detta också de västtyska och engelska intressena blir de utländska andelarna högre. På Kuba kontrollerade USA-företag företag före 1959 i runt tal 50 procent av sockerproduktionen. I Latinamerika var vid mitten av 1950-talet 60 procent av de utländska investeringarna koncentrerade till extraktiv industri (jordbruk, gruvor, olja), 19 procent låg i förädlingsindustri och 21 procent i servicenäringar och offentliga nyttigheter. Hur starkt de formellt självständiga latinamerikanska staterna är dominerade av den utländska exportråvaruindustrin framgår av följande tabell:⁴⁵

Tabell X

Latinamerikas exportekonomier.

Land	Export i procent av bruttonationalprodukten	Procent av exporten till USA	De två viktigaste exportvarorna i procent av exporten	De två viktigaste exportvarorna
Bolivia	45%	45 %	67 %	tenn, bly
Venezuela	40	40	95	olja, järn
Dominikanska Republiken	25	52	65	socker, kakao
El Salvador	25	40	90	kaffe, bomull
Costa Rica	21	80	85	kaffe, bananer
Chile	20	60	77	koppar, salpeter
Honduras	19	40	71	bananer, kaffe
Nicaragua	19	33	77	bomull, kaffe
Peru	19	45	39	bomull, socker
Guatemala	18	50	85	kaffe, bananer
Ecuador	17	40	75	bananer, kaffe
Paraguay	15	20	40	timmer, bomull
Uruguay	13	10	70	ull, vete
Colombia	13	71	92	kaffe, olja
Haiti	11	65	87	kaffe, sisal
Panama	10	75	76	bananer, kaffe
Argentina	10	12	43	kött, vete
Mexico	9	60	36	bomull, kaffe
Brasilien	9	40	62	kaffe, kakao

Liknande siffror är legio från andra delar av den underutvecklade världen. Vid mitten av 1950-talet gick 71 procent av Afrikas export till England, Frankrike, Belgien, USA, Canada och Västtyskland och bara 11 procent till afrikanska länder. Omvänt kom 71 procent av Afrikas import från den första ländergruppen och bara 10 procent från de afrikanska länderna. Exporten från Belgiska Kongo motsvarar en tredjedel av nationalprodukten. Uganda exporterar bomull och kaffe och dessa två produkter utgör 80 à 90 procent av exporten.

⁴⁵ Otto Feinstein: *A changing Latin America and U. S. foreign policy* (New University Thought, volume 1: 1, 1960), s. 60.

Nordrhodesia är en av världens stora kopparproducenter, men kopparprodukter importerar från England. Till för kort tid sedan importerade den ledande kakaoproducenten, Ghana, choklad!⁴⁶ Hälften av Malackas export består av gummi, bomull och jute. Te har samma vikt i Indiens export liksom riset i Ceylons och sockret i Filippinernas.⁴⁷ Som framgår av tabellen ovan gäller för de flesta latinamerikanska länder, att hälften eller nära hälften av exporten är bunden till USA och att i runt tal 2/3 av exporten består av två råvaruprodukter.

Konsekvenserna av detta är uppenbara. Beroendet av en eller ett par storimportörer minskar för det första de fattiga ländernas möjligheter att få ut hyggliga priser på sina råvaror och livsmedel. Sedan början av 1950-talet har råvarupriserna befunnit sig i sjunkande. Bara prissfallet 1957/58 i förening med prisstegringen på de industrivaror som de fattiga länderna importerade medförde en uppskattad förlust på omkring 1,5 miljarder dollar under loppet av ett år.⁴⁸ Olika uppskattningar tyder på att de latinamerikanska länderna årligen förlorat 1,5 miljarder dollars per år sedan mitten av 1950-talet enbart på fallande råvarupriser och att dessa förluster vida överstiger den s.k. hjälp som dessa länder erhållit sedan kriget (hjälpen har huvudsakligen varit avsedd för att utveckla råvaruexporten och för militära ändamål).⁴⁹ År 1954 exporterade Brasilien 4,3 miljoner ton varor och erhöll 1.562 miljoner dollars. 1962 exporterades 12,4 miljoner ton — men det inbringade endast 1.214 miljoner dollars. FN:s ekonomiska kommission för Asien och Fjärran Östern har beräknat, att det bara behövs en prissänkning av 5 procent på de fattiga länderna exportvaror för att det årliga inflödet av privat och statligt kapital och hjälp till dessa länder skall uppvägas. Mellan 1948 och 1956 uppgick de årliga prisfluktuationerna till mer än 10 procent för en rad exportvaror från dessa länder. På så sätt får de fattiga länderna betala ständigt mer i reella tillgångar för en import av oföränderlig storlek, medan den ekonomiska hjälpen sopas bort av prisfluktuationerna.⁵⁰

Den ensidiga betoningen på råvaruexploatering också andra konsekvenser. Relativt små nedgångar i priser och avsättning på den vara eller de två, tre varor som produceras motvägs eller bromsas inte av uppgång eller stabilitet i annan modern produktion, helt enkelt därför att sådan inte finns eller är outvecklad. Resultatet blir stora fluktuationer i sysselsättning och inkomster.⁵¹ Därför kan det betraktas som en lycka i olyckan, att de råvaruproducerande företagen inte utövar ett större inflytande på de fattiga ländernas övriga ekonomi. Men ur utvecklingssynpunkt utgör naturligtvis detta ett hinder. De stora råvaruproducerande industrierna ligger där som slutna enklaver och pumpar ut råvaror utan att detta får några större gynnsamma effekter på ekonomin i övrigt. Eftersom råvaruproduktionen utgör första ledet i produktionskedjan är företagets efterfrågan på produkter från andra företag obetydlig och de behov av maskiner, verktyg etc. som finns täcks till största delen genom import från moderländerna. Inte heller produktionsresultatet berör den inhemska sektorn, eftersom större delen avsätts i de stora industriländerna.⁵² De löneinkomster som bildas läggs dels ned på konsumtionsvaror som också kommer från USA eller Europa, dels på inhemska jordbruksprodukter. Men eftersom jordbruket endast i undantagsfall är reformerat utgör efterfrågan på jordbruksprodukter inte någon stimulans till ökad produktion. Effekten blir snarare stigande priser och levnadskostnader för lönarbetarna och ökade penninginkomster för de större jordbrukarna men inte ökad jordbruksproduktion. Det enda som varaktigt kan avhjälpa läget

⁴⁶ Jack Woddis: A.a., s. 37, 206, 222.

⁴⁷ M. Dobb: A.a., s. 22.

⁴⁸ A.a., s. 23.

⁴⁹ Report of the Committee of Nine of the Inter-American Economic and Social Council, September 1962, s. 45, citerad av Alonso Aguilar: *Latin America and the Alliance for progress* (New York 1963), s. 7.

⁵⁰ Uppgiften om Brasilien i ett uttalande av president Goulart för veckotidskriften *Manchete*. Hsinua News Agency, 22/11 1963; uppgiften om prisfluktuationerna hos M. Dobb: A.a., s. 23.

⁵¹ Samma erfarenheter hade Övre Norrland med en likartad ekonomisk struktur under mellankrigstiden.

⁵² Betydelsen av detta utförligt diskuterat av A. O. Hirshman, *The strategy of economic development* (New Haven 1959), kapitel 6.

är jordreform och industrialisering. Men det fordrar i första hand reell nationell självständighet, politiskt och ekonomiskt.

De teoretiskt gynnsamma effekterna på den koloniala ekonomin motarbetas framförallt av den direkta utsugning som de underutvecklade länderna är föremål för och som läggs till förlusterna på ett oförmånligt bytesförhållande i varubytet med de utvecklade industriländerna i Europa och Nordamerika. Den direkta utsugningen tar sig dels uttryck i ett mer eller mindre permanent exportöverskott dels i vinstöverföringar från de fattiga till de rika länderna. För Burma under det engelska väldet har J. S. Furnivall konstaterat ett kontinuerligt stigande exportöverskott, från 13 miljoner rupier 1871/80 till 40 miljoner 1891/00, 91 miljoner 1901/10, 280 miljoner 1921/30 och 269 miljoner 1931/40 (de övriga decennierna störda av krig och därför inte jämförbara). Denna växande skillnad mellan vad som fördes in och vad som fördes ur Burma ”tillskrivs ofta den osynliga importen representerande betalningar för utförda tjänster, men i viss utsträckning är importen osynlig emedan den inte existerar och överskotten inkluderar vinster för vilka inga tjänster utförts”.⁵³ När det gäller vinstöverföringar har vi redan gett ett exempel. De bästa uppskatningarna hänförs till Latinamerika. Under decenniet 1950-1960 uppgick de direkta privata investeringarna i Latinamerika till 6,179 miljarder dollar medan exporterade vinster utgjorde 11,083 miljarder. Dvs. Latinamerika förlorade netto 4,904 miljarder dollar. För åren 1950-1955 innefattar dessa siffror endast vinster som överförts till USA. Med tillägg av de vinster som gjorts av europeiska storföretag blir summan större.⁵⁴ FN:s ekonomiska kommission för Latinamerika har beräknat, att de årliga tributerna stigit från 680 miljoner dollar 1947, och 940 miljoner 1951 till 1 200 miljoner dollar per år 1955-1960.⁵⁵ En något senare beräkning för perioden 1951-1961 som framlades vid kommissionens sammanträde i Mar del Plata omfattande förhållandet mellan USA och Latinamerika ger siffrorna 5,510 miljarder netto i nordamerikanska direkta investeringar och 9,500 miljarder dollar i till USA överförda utdelningar och vinster.⁵⁶ Grovt taget är det alltså så, att för varje dollar som investeras dras två dollar ut ur Latinamerika. Om man tar hänsyn till de latinamerikanska kapitalisternas nettoöverföringar till schweiziska och nordamerikanska banker blir kapitalutflödet större. De investeringar som de utländska företagen gör på platsen går huvudsakligen till att utvidga —och därmed befästa— råvaruproduktionen eller till att köpa upp redan existerande företag och sålunda förstärka den koloniala dominansen.⁵⁷

Om arbetarna i de kolonialistiska storföretagen betalades högre löner skulle dessa i någon mån kunna vidga marknaden för de inhemska industrierna, naturligtvis under förutsättning att de underutvecklade länderna tar kontrollen av utrikeshandeln i egna händer. Men de kolonialistiska företagen upprättas i de fattiga länderna just därför att de är vinstgivande, inte av filantropiska skäl. Vinsten får de arbetande i de fattiga länderna själva betala. En historisk studie över de vinster som gjorts av brittiska företag i underutvecklade länder visar, att många brittiska företag tjänat i runt tal 50 procent per år under en tid av 40 år.⁵⁸ Forskaren ifråga, J. F. Rippey, sammanfattar sina resultat på följande sätt:

”(1) Av de mer än 120 bolagen, vilkas utdelningar presenterats i de olika tabellerna, var det bara 10 som inte gjorde genomsnittliga årliga vinster på mer än 10 procent av bokföringsvärdet på stamaktierna över perioder som sträckte sig från ett till flera decennier och endast 17 misslyckades att under sina bästa fem år betala utdelningar som åtminstone motsvarade

⁵³ J. S. Furnivall: *Colonial policy and practice* (New York 1948), s. 187.

⁵⁴ Alonso Aguilar: A.a., s. 24 f.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Eduardo Galeano: *The Alliance for progress* (Monthly Review, New York, November 1963), s. 369.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ J. F. Rippey: Background for Point Four: samples of profitable British investments in the underdeveloped countries *Journal of Business of the University of Chicago*, April 1953).

kapitalinsatsen; (2) 70 bolag betalade sammanlagt under sitt allra bästa halva decennium mer än dubbla det insatta kapitalet och ... mer än en fjärdedel av gruppen fick tillbaka hela sitt insatta kapital på ett enda år eller kortare tid; (3) uppgifterna för 1945-50 tyder på att de goda utdelningarnas tid inte är förbi,”

För gruvföretagen i Afrika är årsvinster på 100 procent inte ovanliga, dvs. det utlagda kapitalet betalar igen sig på ett år.⁵⁹ Liknande uppgifter finns från andra håll. En amerikansk affärsdelegation i Brasilien observerade, att ”vinsterna i Brasilien vanligen är mycket högre än i Förenta Staterna. Det är inte ovanligt att en fabrik betalar igen sig på ett eller två år”.⁶⁰ De amerikanska företag som opererade i underutvecklade länder 1945-1948 redovisade igenomsnitt 16 procent på bokförda värdet av sina tillgångar, medan motsvarande profitkvoter för företag inom USA var 11 procent.⁶¹ Följande tabell visar utdelningarna inom holländska företag under mellankrigstiden, dels (I) för företag som verkade i hemlandet, dels (II) för företag som bedrev verksamhet i dåvarande nederländska Ostindien (nuvarande Indonesien):⁶²

Tabell XI

År	Utdelningar i grupp I	Utdelningar i grupp II
1922	5 %	10
23	4	16
24	5	23
25	5	27
26	5	25
27	6	25
28	6	22
29	5	16
30	5	7
31	2	3
32	2	3
33	2	3
34	2	3
35	2	4
36	3	7
37	5	10
	Medeltal 4 %	13 %

Genomgående är det alltså så, att de kolonialistiska företagen i de underutvecklade länderna ger större vinster än motsvarande företag i de egna moderländerna. Det är detta faktum som förklarar kapitalexporten till de fattiga länderna och det sega motstånd som de kolonialistiska företagen och deras politiska och militära representanter bjuder mot avkolonialiseringen. De höga vinsterna i sin tur är en följd av de låga lönerna och markpriserna samt den med olika medel vidmakthållna monopolistiska position som de kolonialistiska företagen upprätthåller.

Den inhemska sektorn i de underutvecklade länderna består framför allt av jordbruk, en del konsumtionsvaruindustri, detaljhandel, servicenäringar m. m. I Latinamerika är nära hälften av de arbetande sysselsatta i jordbruket, men producerar bara ¼ av nationalprodukten.⁶³ I de sydöasiatiska länderna är proportionen sysselsatta i jordbruk ännu högre. Just på grund av jordbrukets dominans måste det vara av avgörande betydelse vad som kan åstadkommas inom

⁵⁹ Jack Woddis, A.a., s. 229.

⁶⁰ Citerad av professor Andre Gunder Frank: Brazil exploitation or aid (*The Nation*, 16/11 1963).

⁶¹ Paul A. Baran: A.a., s. 230.

⁶² J. Tinbergen - J. J. J. Dalmuder i *De Nederlandsche Konjunktuur*, augusti 1939), citerad av Paul A. Baran: A.a., s. 229.

⁶³ Otto Feinstein: A.a., s. 56.

denna sektor för att få till stånd ekonomisk utveckling: Från jordbruket måste både arbetskraft, livsmedel, råvaror och investeringsbara överskott komma. Varför sker då ingen utveckling? Svaret på den frågan får vi om vi undersöker jordbrukets struktur, dess produktionsförmåga och användningen av det ekonomiska överskottet inom jordbruket. Ägostrukturen varierar naturligtvis starkt från land till land. Afrika, där den inhemska bondebefolkningen trängts undan till reservat och fortfarande bedriver ett av kollektiva sedvänjor präglad jordbruk kombinerat med säsongarbete på plantager och i gruvindustrier, skiljer sig från Sydostasien med dess skuldtunga och godsägardominerade småbönder eller från Latinamerika med dess karakteristiska blandning av latifundier och minifundier. Flertalet bönder är emellertid småbrukare som vanligen producerar för familjens behov. Ibland äger de den egna torvan, ibland arrenderar de jord från större jordägare, ibland arrenderar de själva ut sin jord och arbetar som lantarbetare, ibland kombineras de olika sysselsättningarna. Vid sidan av dessa småbrukare förekommer i Latinamerika och Sydostasien också godsägare. I Latinamerika äger vanligen mindre än 5 procent av antalet jordägare mer än 50 procent av jorden.⁶⁴ I Brasilien t. ex. äger 2 procent av jordägarna 58 procent av jorden.⁶⁵ Dessa storjordägare ägnar sig mindre åt att utveckla sina ägor än att driva in jordräntor av arrendatorerna, låna ut pengar och utsäde till ockerräntor åt samma arrendatorer och för övrigt utnyttja de influtna räntorna till konsumtion i olika former. Liksom den av Adam Smith brännmärkta engelska jordägarklassen håller de staber av tjänare, bygger lyxvillor och gör täta utlandsresor. De jordräntor som bönderna måste betala är genomgående mycket höga: 50 procent av produkten var vanligt i Kina före 1949 och det är fortfarande vanligt i Sydostasien och Latinamerika.⁶⁶ Eftersom samtidigt jordbrukstekniken är primitiv och jordlotterna små kan den stora massan av bönderna nätt och jämnt försörja sig och i varje fall inte skrapa ihop några överskott. Deras läge förvärras av det florerande ockret och bristen på jordbrukskrediter. Räntor för penninglån på 5 à 10 procent per månad och spannmålslån mot 50 à 100 procents ränta per halvår kan t. o. m. betraktas som vanligt.⁶⁷ Utsugningen av bondemassorna medför alltså, att dessa själva inte förmår prestera några investeringsbara överskott och samma utsugning leder till att de som kontrollerar överskotten inte finner någon köpkraftig marknad för en vidgad produktion. Och så länge de senare — de större jordägarna och penningutlåna — tjänar mer på att driva in räntor och låna ut pengar än att förbättra och utvidga den odlade arealen, så länge förblir tillståndet oförändrat. Det enda som kan bryta denna onda cirkel är jordreformer. Först när jorden ägs av dem som brukar den skapas den materiella och ideella stimulans som kan höja produktionen och levnadsstandarden liksom den grundläggande betingelsen för en framgångsrik industrialisering.

Vägen till utveckling

”Vi måste acceptera förändring, även våldsam förändring i de mindre utvecklade länderna i det tjugonde århundradet.”

— K. Nkrumah

Under tiden efter andra världskriget har ett fyrtiotal stater med mer än 800 miljoner invånare tillkämpat sig nationell självständighet: Indien, Burma, Indonesien, Nordvietnam, Nigeria, Ghana, Jordanien, Tunisien, Kongo, Algeriet, Kenya och många andra. År 1945 behärskade 11 kolonialistiska makter med 380 miljoner invånare en kolonial befolkning på 663 miljoner människor. År 1960 hade herraväldet inskränkts till 83 miljoner människor.⁶⁸ (I dessa siffror

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Uppgift av president Goulart, se not 50.

⁶⁶ E. Jacoby: *Agrarian unrest in Southeast Asia* (New York 1961), passim.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ O. Korneva - S. Peregudov - J. Pestkovskaja: Kolonialsystemets sönderfall efter andra världskriget (1945-1960) i *Världsekonomi och internationella förhållanden*, 1960: 11 (på ryska).

har ändå inte Kina och Kuba medräknats.) Vid sidan av det socialistiska statssystemets uppkomst och utveckling är kolonialsystemets kris och den nationella revolutionen i den koloniala världen efterkrigstidens stora tema och bestämmande faktor. I den underutvecklade världen har en del nationer inte bara uppnått nationell självständighet utan drivit revolutionen vidare in i socialismen; Kina, Nordvietnam och Kuba är de viktigaste exemplen. Andra befinner sig i ett slags övergångsskede mellan nationell borgerlig demokrati och socialism, i vad som i brist på en bättre term skulle kunna kallas protosocialistiska samhällen; Algeriet men också Ghana och Guinea kommer närmast i tankarna. Återigen andra stater har uppnått politisk självständighet men är ännu ekonomiskt beroende av tidigare eller nytillträdande kolonialistiska makter; det gäller flertalet underutvecklade länder. Slutligen finns det en kategori länder i vilka den ekonomiska avhängigheten till de kolonialistiska makterna utgör basen för en politisk avhängighet som omfattar stora och delvis växande områden av statsmakten; det är fallet med många latinamerikanska länder, stater inom det franska samväldet men också Indien. Den avkolonialiserade världen erbjuder alltså hela skalan från fullständig och konsoliderad till skenbar och minskande självständighet.

Kolonialismen utgör fortfarande en maktfaktor och en fara för de fattiga länderna. Det gäller inte bara de områden, där direkt kolonialt herravälde fortfarande utövas som i exempelvis Syd- och Centralafrika eller i Kongo, där kolonialisterna gick ut genom huvudingången men under FN:s täckmantel återvände genom en bakdörr. Självständighetsrörelsens bakslag i Belgiska Kongo är en exakt illustration av ett förhållande som framhävdades redan av Lenin, dock med den skillnaden, att de demokratiska och socialistiska krafterna i vår tid är så starka och rivaliteten mellan de kolonialistiska makterna så framträdande, att formerna för den koloniala dominansen numera är ytterst subtila och gärna också kollektiva:

”Finanskapitalet är en så betydande, man kan säga avgörande kraft i alla ekonomiska och internationella förhållanden, att det är i stånd att underkasta sig och faktiskt underkastar sig till och med stater som åtnjuter fullständigt politiskt oberoende ... Men det som ger finanskapitalet de mest 'bekväma' och de största vinsterna är naturligtvis en sådan underkastelse, som för de underkuvade länderna och folken är förbunden med förlust av deras politiska oberoende. De halvkoloniala länderna är typiska 'mellanformer' i detta hänseende ... Endast koloniala besittningar garanterar helt monopolets framgång gentemot alla tillfälligheter i kampen mot konkurrenten . På samma sätt driver kapitalexportens intressen till erövring av kolonier, ty på den koloniala marknaden är det lättare (och ibland möjligt endast där) att på monopolets väg slå ut konkurrenten, tillförsäkra sig leveranser, befästa de nödvändiga 'förbindelserna' osv.”⁶⁹

I det ljuset bör också nykolonialismen betraktas. A ena sidan är den ett uttryck för att världsimperialismen försvagats: det faktum att imperialismen tvingats ta sin tillflykt till nya och mer indirekta metoder för att behålla eller vidga sina positioner är ett tecken på dess svaghet. Men det faktum att imperialismen faktiskt kan utnyttja nykolonialistiska metoder är ett tecken på den antiimperialistiska rörelsens otillräckliga styrka och mogenhet. Så länge de imperialistiska makterna också har något slags fotfäste inom de f. d. koloniala eller till hälften koloniala länderna, så länge är också självständigheten hotad och nykolonialism kan övergå till öppen kolonialism. Förhållandet mellan USA och Latinamerika visar, att det är tillräckligt med ekonomisk dominans för att i realiteten också utöva politisk dominans genom inhemska redskap rekryterade från de reaktionära jordägarna, militären eller den med de kolonialistiska företagen allierade bourgeoisin. Samtidigt är det fullkomligt klart, att de metoder som avser att stärka och befästa kolonialismen samtidigt försvagar den, nämligen genom det motstånd den framkallar från de berörda folken. Därför är också utgången av kampen given.

De nykolonialistiska metoderna lagas efter läge. Liksom politik är det koncentrerade uttrycket

⁶⁹ V. I. Lenin: *Valda arbeten*, II: 1, s. 534 ff (Moskva 1256).

för ekonomi, är militära maktmedel det koncentrerade uttrycket för politik. Därför försöker de kolonialistiska makterna att på olika sätt militärt behärska de nya nationerna. I Ghana har infödda sedan flera år tillbaka besatt ämbeten i statsapparaten. Men ända till hösten 1961 innehades posten som överbefälhavare av engelsmannen general Alexander. Under den kris som då uppstod tvingades president Nkrumah avskeda Alexander, liksom Tanganyikas regering i april 1962 tvingades ersätta den brittiske högste polischefen med en afrikan.⁷⁰ Det var en talande illustration till en erfarenhet som Dr. Nkrumah tidigare redogjort för i sin självbiografi: ”efter varje politisk revolution, våldsamt eller icke-våldsamt, bör den nya regeringen omedelbart efter det den kommit till makten avlägsna alla de gamla ledarna ur administrationen. Min egen erfarenhet har lärt mig, att en revolutionär regering riskerar att bli krossad, om den uraktlåter att göra det.” På liknande sätt bibehåller de kolonialistiska makterna sitt inflytande med hjälp av militära baser och trupper — särskilt markerat i Latinamerika och de f. d. franska territorierna i Afrika — eller genom att ha monopol på vapenleveranser, handha skolningen av officerarna, ge teknisk militär hjälp osv.

För det andra utnyttjas olika ideologiska medel. I exempelvis Afrika äger engelska och andra intressenter en stor del av press, radio och TV som utnyttjas för att främja de kolonialistiska och motarbeta de nationella intressena, varvid antikommunismen spelar en framträdande roll i ansträngningarna att isolera den nationella frihetsrörelsen från de socialistiska länderna. Men framför allt kommer naturligtvis ekonomiska metoder till användning. Även härvidlag är mönstret ytterst varierande. Inhemska ledare och en del av den inhemska bourgeoisin och de intellektuella knyts till företag genom ekonomiska förmåner. Där den fackliga rörelsen är stark, som exempelvis i Afrika, försöker man avvärja den och få den under ideologisk kontroll genom att upprätta skolor och utbilda ledare. Ekonomisk hjälp ges mindre för att utveckla de underutvecklade länderna än för att öka råvaruproduktionen och intensifiera exploateringen. Det sker med hjälp av de stipulationer som knyts till avtalen om ekonomisk hjälp. I vissa fall har kolonialistiska makter tvingats ge genuin ekonomisk hjälp men det har då vanligen skett för att förebygga eller konkurrera med ekonomisk hjälp från de socialistiska länderna.⁷¹ Framför allt får man inte glömma, att en betydande del av den ekonomiska hjälpen från de imperialistiska staterna utgöres av vapen och överskottsprodukter. Mellan 1945 och 1957 gav USA 59,5 miljarder dollars i utländsk hjälp.⁷² Av den summan var 20,7 miljarder officiellt avsedda för militära syften. Återstoden gick dessutom inte huvudsakligen till de fattiga länderna utan till Västeuropa (24,9 miljarder). Afrika erhöll inte ens en procent av hjälpen och den hjälp som gavs flöt huvudsakligen till det industriellt relativt utvecklade och politiskt reaktionära Sydafrika. Prioritet bland de fattiga länderna hade och har fortfarande USA:s klienter på Formosa, i Sydkorea och Sydvietnam. Ju mer ”hjälp” de sistnämnda länderna erhållit, desto större har det ekonomiska eländet och desto hårdare har det politiska förtrycket blivit.

Den av framtidens president J. F. Kennedy den 13 mars 1961 inaugurerade Framstegsalliansen har betecknats som en ny giv i de imperialistiska staternas relationer till de fattiga länderna. Ser man på innehållet i den deklaration som antogs fem månader senare vid den inter-amerikanska konferensen i Punta del Este kan det förefalla som om det vore fråga om något nytt och progressivt. Den lovar högtidligt att stärka demokratin, accelerera den ekonomiska utvecklingen, uppmuntra jordreform, utrota analfabetismen, reformera skattesystemet, höja lönerna och bevara massornas köpkraft.⁷³ Oavsett det motiv som föranlett alliansen måste den bedömas med utgångspunkt från organisation och resultat. Eftersom USA och de latinamerikanska folken på vitala punkter har motsatta intressen när det gäller Latinamerikas ekono-

⁷⁰ Jack Woddis: *Africa, the lion awakes* (London 1961), s. 205 ff samt samme författare: *Africa: the way ahead* (London 1963), s. 51 ff.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Jack Woddis: *Africa, the lion awakes*, s. 272.

⁷³ Alonso Aguilar: A.a., s. 9.

miska utveckling och eftersom de härskande klasserna och grupperna i Latinamerika motsätter sig demokrati och reformer, hade det varit nödvändigt att Alliansens program genomförts av de latinamerikanska staterna och inte av USA, av de partier och organisationer i Latinamerika som kämpar för demokrati och reformer och inte de som motsätter sig dem. Alliansens organisation är underordnad OAS och sålunda direkt eller indirekt USA.⁷⁴ Den i Latinamerika härskande jordägande och militära överklassen kan vidare inte förväntas genomföra reformer som undanröjer dess eget herravälde. Det enda land som för närvarande genomför Alliansens målsättningar, Kuba, är utestängt från både OAS och Alliansen. Det är signifikativt. Theodore Moscoso, Alliansens amerikanske samordnare, deklarerade 1962, att det inte fanns någon anledning att fira årsdagen av Alliansen. Det finns fortfarande ingen anledning att ändra det omdömet.⁷⁵ Den mexikanske ekonomen Alonso Aguilar har påpekat, att Latinamerika första året erhöll något över en miljard dollars i lån från institutioner som kontrolleras eller står under inflytande av USA:s regering. Av denna summa utgjordes 600 miljoner av krediter från Export-Importbanken, som har till uppgift att främja exporten av USA:s produkter, och 150 miljoner bestod av amerikanska överskottsvaror, som ofta dumpas på den latinamerikanska marknaden till förfång för de inhemska producenterna. Samtidigt förlorade Latinamerika mer än 2 miljarder till följd av vinstutflödet och de försämrade priserna på latinamerikanska produkter.⁷⁶ Under samma tid bidrog USA med 150 miljoner, Latinamerika med 232 miljoner till Inter-Amerikanska Utvecklingsbanken. Men banken betalade ut endast 26 miljoner i krediter till latinamerikanska länder. Återstoden användes av USA:s regering till korta investeringar eller samlades på depositioner i affärsbankerna.⁷⁷ Med Eduardo Galeano kan man med en viss rätt säga, att Latinamerika gav Förenta Staterna 206 miljoner dollars hjälp och man kan förstå varför latinamerikanska demokrater kallar Framstegsalliansen Alliansen mot framsteg.⁷⁸ Alliansen är ”ett instrument till försvar för de härskande klasserna, ett uttryck för Monroeismen och en utpost för antikommunismen, ett svar på folkens missnöje, en barrikad mot varje emancipationssträvande, ett alternativ till och en spärr mot den kubanska revolutionen och en ny Helig Allians riktad mot folkens revolutionära kamp”. Den innebär därför ingen framkomlig väg till utveckling.⁷⁹

II

Nykolonialismen komplicerar, försvårar och hindrar det ekonomiska framåtskridandet i de fattiga länderna. Men den kan bara verka i förbund med reaktionära krafter i dessa länder. Men inte heller de senare utgör någon homogen massa ur ekonomisk, social och politisk synpunkt. Under kampen för nationell politisk självständighet i den koloniala världen har en klar huvudmotsättning utkristalliserats: för och emot imperialism. På den ena sidan har stått den koloniala maktens representanter jämte efterblivna inhemska element: feodala jordägare, stamhövdingar, den på kolonialismen parasiterande bourgeoisin osv. På den andra sidan den stora massan av folket: bönder och arbetare, småbourgeoisin, progressiva intellektuella, den av kolonialisterna exploaterade nationella bourgeoisin etc. I och med att den politiska självständigheten blev ett faktum trädde denna huvudmotsättning delvis i bakgrunden för en inre motsättning: den mellan kapitalism och socialism, mellan överklass och folk eller hur man nu vill uttrycka det. Kapitalister inom industri, handel och jordbruk har velat anställa arbetskraft, köpa jord och produktionsmedel, dvs. utveckla den inhemska kapitalismen. I så måtto har de kommit i motsättning till arbetarna och den stora massan av bönderna. Även bortsett från det nykolonialistiska inflytandet har därför den politiska självständigheten ingalunda löst de nya staternas problem. Nya motsättningar har trätt istället för de gamla. Hur konfliktfyllt läget i

⁷⁴ A.a., s. 10 ff.

⁷⁵ Eduardo Galeano: A.a., s. 364.

⁷⁶ Alonso Aguilar: A.a., s. 25.

⁷⁷ Eduardo Galeano: A.a., s. 367.

⁷⁸ Rodney Arismendi: *Allianz gegen den Fortschritt* (Berlin 1963).

⁷⁹ Alonso Aguilar: A.a., s. 30.

många av de nya länderna i själva verket är har framgått av exempelvis Nasser- och Nehru-regeringarnas förföljelser av kommunister och andra progressiva, vilkas verksamhet i stort sett inskränkt sig till försvar av grundlagsenliga rättigheter och arbete för demokratiska reformer. Kontrarevolutionen i Irak i februari 1963 visar den ena möjligheten för klasskrafternas utveckling i en självständig stat regerad av den nationella bourgeoisin i kamp och samverkan med andra klasser. Kassems styrkor hade 1958 med hjälp av en bred demokratisk front störtat den gamla feodala och kolonialistiska regimen. Efter det den kommit till makten blev kravet på demokrati och reformer allt starkare. I den mån dessa krav trädde den nationella bourgeoisins intressen för när allierade sig den senare med de reaktionära krafterna, som uppmuntrades och stöddes, medan de demokratiska och socialistiska organisationerna fick se sin verksamhet alltmer beskuren. Till slut blev balansen till reaktionens förmån så stark, att högerkrafterna växte Kassemsregeringen över huvudet. Resultatet blev kontrarevolution genomförd av inhemska reaktionärer understödda av oljebolagen.

Bortsett från socialistiska och vad vi kallat proto-socialistiska stater — Ghana, Guinea, Algeriet — i vilka den folkliga pressen underifrån är mycket stark har i själva verket bristen på utveckling varit iögonfallande i flertalet nya stater. Ett visst mått av framåtskridande har åstadkommit: en del jordreformer, viss självständig industrialisering, reduktion av analfabetismen, sjukdomarna och den allra mest utmanande nöden. I Egypten har folkmängden ökat med 2½ procent per år 1951-1958, jordbruksproduktionen med 3½ procent.⁸⁰ I Indien har jordbruksproduktionen stigit med 2½ procent per år från 1950/51 till 1960/61, dvs. något snabbare än folkmängden.⁸¹ Men det har knappast resulterat i en förbättring av massornas levnadsstandard, eftersom livsmedelsproduktionen inte ökat lika mycket som exportproduktionen av bomull, jute, sockerrör etc. I Indien steg sålunda produktionen av bomull och sockerrör under 1950-talet med 4-5 procent men livsmedelsproduktionen med föga mer än 1 procent per år.⁸² Man räknar med, att den totala konsumtionen per capita i Indien stigit med 0,7 procent per år mellan 1948/49 och 1959/60.⁸³ Det är tvivelaktigt, om detta kan tas som ett tecken på stigande levnadsstandard för de stora massorna. För det första vet man säkert, att de ekonomiska och sociala klyftorna vidgats: de rika har faktiskt blivit rikare i hägnet av jordreform och femårsplaner. Om vi antar, att 10-15 procent av Indiens befolkning fått sin levnadsstandard fördubblad under perioden, något som alls inte är osannolikt, har levnadsstandard för de övriga 85-90 procenten inte stigit utan sjunkit med 0,7 procent per år.⁸⁴ Andra data tyder också på försämring. Medan den industriella sysselsättningen ökat med 2 procent per år har stadsbefolkningen tillväxt med 4 procent per år. Bostadsstandard har sjunkit i takt därmed: drygt 3 miljoner lägenheter har byggts under 1950-talet, avgången av äldre bostäder ej inräknad, medan åtminstone 5 miljoner skulle ha behövts för att vidmakthålla en oförändrad bostadsstandard.⁸⁵ Arbetslösheten i städerna har stigit från 2,8 miljoner till 9,5 miljoner 1961 och beräknas nå 15,5 miljoner 1966.⁸⁶ Den totala skulden till utlandet har stigit från 5 miljarder rupier 1948 till 15 miljarder 1959 och väntas öka till 40 miljarder vid slutet av tredje femårsplanen (1966).⁸⁷ Orsaken är dels den sviktande jordbruksproduktionen, som nödvändiggör stigande livsmedelsimport, dels de snabbt ökande militärutgifterna, som stigit från 2,7 miljarder 1959/60 till 5,0 miljarder 1962/63 och som väntas stiga till 8,7 miljarder för budgetåret 1963/64.⁸⁸ Beroendet av utlandet, framför allt Väst-europa och USA, har ökat i samma takt. Medan 15 procent av första femårsplanens offentliga

⁸⁰ D. Warriner: *Land reform and development in the Middle East* (London 1962), s. 199.

⁸¹ Charles Bettelheim: India's Third five-year plan, *Pacific Viewpoint*, vol. 4: 2, September 1963, s. 140.

⁸² Charles Bettelheim: *L'Inde indépendante* (Paris 1962) s. 230.

⁸³ A.a., s. 393.

⁸⁴ A.a., s. 415.

⁸⁵ A.a., s. 402 ff.

⁸⁶ A.a., s. 405 ff. och W. Malenbaum, *Prospects for Indian Development* (1962), s. 218 och 255.

⁸⁷ Charles Bettelheim: *India's Third five-year plan*, s. 148 ff.

⁸⁸ *Ibidem*.

investeringar finansierades med utländskt kapital, steg andelen till 30 procent under andra femårsplanen och beräknas belöpa sig till 50 procent under den nu löpande tredje femårsplanen.⁸⁹ Indiska regeringens franske rådgivare i planeekonomiska frågor, Charles Bettelheim, har mot bakgrund av Indiens ökade beroende av särskilt USA och med hänsyn till det växande militära inslaget i "hjälpen" till Indien uttryckt starka farhågor för Indiens förmåga att bevara sitt nationella oberoende. Det är inte osannolikt att Indien inom en nära framtid råkar i en revolutionär situation. Det blir då klasskrafternas inbördes styrka som avgör om den kommer att utvecklas åt höger eller vänster. De senaste årens reaktionära tendenser och splittringen inom den demokratiska fronten tyder snarast på det förra alternativet.

Indien utgör inget isolerat exempel. I själva verket har den nationella bourgeoisie i allmänhet visat sig oförmögen att lösa de fattiga ländernas problem. En viss industrialisering har skett eller är på väg att ske. Men i allmänhet gynnar den mest ett toppskikt av nyrika. Den planering som förekommer är i mycket en pseudoplanering utan bindande målsättningar och utan reell samordning. Jordreformerna har till stor del förfelats. I Mexico är efter 35 års jordreformer fortfarande nära 2 miljoner bönder jordlösa och storjordägarnas välde består.⁹⁰ Den egyptiska jordreformen har sedan 1952 uppskattningsvis omfördelat 10 procent av jorden genom att expropriera de mycket stora, kontrarevolutionära jordägarna. Något 100.000-tal bönder har fått jord och jordräntorna har reducerats. Men medan antalet jordlösa före jordreformen beräknades till 1,5 miljon är siffran nu snarast större och fortfarande måste den egyptiska arrendatorn ge ifrån sig i runt tal 50 procent av sin produkt till jordägaren. Den högsta tillåtna gränsen för jordinnehav har sänkts i etapper. Men stipulationerna har i stor utsträckning kringgåts på så sätt att stora jordägare delat upp jorden på familjemedlemmarna. Följaktligen har därför endast en del av jorden fördelats på jordlösa och jordägarklassens ekonomiska makt på det hela taget förblivit obruten. Därav också den sociala stagnation och pessimism som karakteriserat Egypten.⁹¹ I stora drag har jordreformen i Indien haft samma öde. Genom att lagens genomförande i praktiken handhåfts eller påverkats av jordägare och de lokala tyrannerna har dessa också utnyttjat den till sin fördel: genom att förfälska jordböckerna, avhysa landbönder och dela upp jorden på familjemedlemmar osv., innan lagen skulle träda i kraft. I de delar av Indien där ryotwari-systemet varit förhärskande skulle de arrendatorer som brukat jorden ett visst antal år bli ägare till jorden.⁹² Resultatet blev i många fall, att jordägare antingen avhyste arrendatorerna i god tid eller mutade byskrivarna att i böckerna omvandla arrendatorer till lantarbetare eller själva gjorde om långtidskontrakt till årskontrakt osv. Den kanske bäste kännaren av indiskt jordbruk, Daniel Thorner, sammanfattar sitt omdöme om jordreformen och dess resultat på följande sätt:

"Summan av de lagar om jordreform som kommit till stånd i Indien decenniet efter 1947 utgör den mest omfattande jordlagsstiftning som under så kort tid antagits i något land. Men lagstiftningen har visat sig vara full av kryphål och genomförandet halvhjärtat. I själva verket har jordreformens misslyckande medfört att de många och mångomtalade ansträngningarna att utveckla Indiens jordbruk efter 1947 misslyckats ... Den kontinuerliga ökningen i livsmedelsproduktionen efter 1947 har varit svag. Livsmedelsbristen fortfar. Stor vete- och risimport är inte längre undantag utan regel."⁹³

Det som i själva verket skett på den indiska landsbygden är att feodal eller halvfeodal utsugning ersatts med kapitalistisk.⁹⁴ Vissa utmanande former av exploatering som exempelvis tvångsarbete har försvunnit. Men miljontals bönder har som en följd av jordreformen bokstavligen fått gå från gård och grund.⁹⁵ Jordreformen har därför inte löst Indiens problem. Det

⁸⁹ Charles Bettelheim: *L'Inde indépendante*, s. 359.

⁹⁰ Rene Dumont: Mexico, the "sabotage" of the agrarian reform (*New Left Review*, London, no. 17, 1962), s. 62.

⁹¹ D. Warriner: A.a., s. 38 ff, 192 ff.

⁹² Daniel Thorner: *Land and labour in India*, s. 60 ff.

⁹³ A.a., s. 63.

⁹⁴ A.a., s. 12.

⁹⁵ Charles Bettelheim: A.a., not 13, s. 287.

kan endast en genuin reform som genomförs inte bara för utan också av och genom folket göra. En jämförelse med Kina, där en omfattande jordreform förverkligades 1949-1952, är upplysande. Tillgången på odlingsbar jord per invånare beräknades 1951 vara 0,35 hektar i Indien, 0,19 hektar i Kina; utslaget på personer beroende av jordbruk var proportionen 0,50 respektive 0,22 hektar.⁹⁶ Trots detta har levnadsstandard och ekonomi utvecklats ojämförligt mycket snabbare i Kina än i Indien. I början av 1950-talet låg den kinesiska konsumtionen per capita troligen 10-13 procent under den indiska. Men från mitten av 1950-talet passerades den sistnämnda.⁹⁷ Enligt en beräkning (G. Etienne) var per capitaproduktionen av livsmedel i Kina 1955 30 procent högre än i Indien.⁹⁸ År 1958/59, som var ett bra skördeår i Indien, låg den indiska siffran ändå 10 procent lägre än den kinesiska år 1960, som för Kina var präglad av skördekatastrofer. Detta resultat har vunnits trots att Kina använt en större del av sin nationalprodukt till kapitalinvesteringar än Indien (mer än 20 procent i Kina mot 10 procent eller mindre i Indien).⁹⁹ Följande tabell, som i tiden begränsar sig till den kinesiska första femårsplanen, dvs. från och med 1952 då en statistisk apparat organiserats i Kina till och med 1957, dvs. innan det stora språnget och därefter missväxterna satte in, kan ge en föreställning om levnadsstandardens förändring.¹⁰⁰ (Se tab. XII – 1958 års siffror som jämförelse.)

Den stagnation i levnadsstandardens utvecklingstakt, som inträdde mot slutet av första femårsplanen (1957) och som bl. a. berodde på den mycket starka folkökningen, var en av de faktorer som nödvändiggjorde det stora språnget framåt i Kina 1958, vilket verkligen förde upp levnadsstandarden på en högre nivå. Efter de därpå följande tre hårda åren har den tidigare nivån inte bara återvunnits utan delvis också passerats.¹⁰¹

Tabell XII

Produktionen per person av de viktigaste konsumtionsvarorna i Kina 1952-1957.

År	Bomullstyg i meter	Vegetabilisk matolja i kg	socker i kg	Ris i kg	Vete i kg
1952	6,6	1,7	0,8	117,5	31,0
1953	7,9	1,7	1,1	119,5	30,5
1954	8,6	1,7	1,1	116,0	38,5
1955	7,0	1,9	1,1	125,0	36,5
1956	9,0	1,7	1,3	128,5	38,5
1957	7,7	1,7	1,3	132,5	36,0
(1958)	(8,5)	(1,9)	(1,4)	(169,4)	(43,0)

Om vi bortser från enstaka undantag kan man som allmänt omdöme säga, att den kapitalistiska vägen inte visat sig framkomlig i de f. d. koloniala länderna. Orsakerna är flera. För det första medförde kolonialismen som världsomfattande fenomen, att medelklassen och bourgeoisin i de koloniala länderna undertrycktes och hindrades i sin utveckling. Ett genomgående drag i många av de koloniala länderna är också, att den nationella bourgeoisin är svag, oerfaren och alltför anpassningsbar till den traditionella samhällsordningen. Det är bl. a. detta faktum som förklarar statens relativt stora roll i många av de nya staterna. För det andra befestades den gamla ordningen — jordägarnas och de efterblivna samhällsklassernas herravälde — av kolonialismen till den grad, att reformering av samhällsstrukturen numera inte är möjlig utan att de reaktionära klassernas herravälde bryts. Det har bara skett i de socialistiska

⁹⁶ a.a s 35

⁹⁷ W Malenbaum, *American Economic Review*, June 1959.

⁹⁸ Edgar Snow: Facts about food in China (*Monthly Review*, November 1962), s. 359.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Tabellens siffror har räknas fram med ledning av den officiella kinesiska statistiken över produktion och befolkning i *Ten Great Years* (Peking 1960).

¹⁰¹ Det har framgått av otaliga pressmeddelanden under hösten 1963 från olika delar av Kina.

länderna. I länder som Egypten, Indien etc. har de med i stort sett bibehållen makt bara anpassat sig något men blockerar fortfarande den ekonomiska och sociala utvecklingen. För det tredje har de nya staterna i allmänhet inte kunnat slå sig fria från det kolonialistiska inflytandet, framför allt inte på det ekonomiska området. I själva verket samarbetar de nykolonialistiska krafterna med en del av den inhemska bourgeoisin i de f. d. koloniala länderna vilket lett till att den inre fronten är splittrad och utvecklingen bromsas. Så länge de fattiga länderna avsätter större delen av sin produktion på Europas och Nordamerikas marknader istället för att bygga upp en inre marknad, kan de inte räkna med varaktigt ekonomiskt framåtskridande. Sist men inte minst: i mänsklighetens utveckling betecknar kapitalismen numera snarast ett passerat stadium och socialismen innebär för de nya staterna ett allvarligt alternativ. Mot bakgrund av den egna stagnationen och socialismens utvecklingstempo tvingas de fattiga länderna efterhand att välja samma väg som Kina, Vietnam och Kuba gått och som Algeriet, Ghana och Guinea troligen kommer att gå. Annars kan de aldrig minska klyftan till de rika länderna utan får nöja sig med att vara ett slags andraklassnationer. Men det kommer de inte att finna sig i.

III

Sovjetunionens och Kinas utveckling från fattigdom och kolonial status kan ge vissa hållpunkter för hur den ekonomiska mekanism fungerar som måste träda i verksamhet i de nu fattiga länderna. Åtskilliga resurser kan omedelbart mobiliseras: det som tidigare runnit bort i form av lyxkonsumtion eller som vinster överförda till utlandet, sysselsättning av improduktiva grupper — penningutlånare, överflödigt byråkrati, den koloniala sektorns servicepersonal osv. — i direkt produktiv verksamhet m. m. Men eftersom jordbruket oftast är den största och därför avgörande sektorn måste en jordreform bli det första stora steget. Genom jordreform tillfredsställs böndernas krav på jord, den tidigare undersysselsättningen — den har ibland ofantliga proportioner: i Östeuropa utom Sovjetunionen beräknades den för mellankrigstiden till 25-30 procent av jordbruksbefolkningen — kan hävas, masskonsumtionen höjas och böndernas politiska stöd garanteras. Den linje som haft framgång har grundats på massivt stöd från lantarbetarna och fattigbönderna, försök att vinna över de medelstora jordägarna, neutralisering eller isolering av storbönderna (kulakskikten) och expropriering av godsägarnas överflödiga jord.

Men samtidigt som genuin jordreform är en nödvändig förutsättning för ekonomisk utveckling, är den inte tillräcklig. Inte ens den socialistiska samhällsordningen är garanterad. Som särskilt erfarenheterna i Sovjetunionen under 1920-talet visat och som det indiska exemplet bekräftat kan nämligen en jordreform vara utgångspunkt både för en kapitalistisk och en socialistisk utveckling inom jordbruket och därmed inom hela samhällsekonomin. Efter jordreformen, som upprättar en självägande bondeklass, börjar en del bönder att anställa arbetskraft och köpa upp jord av andra, medan å andra sidan en del bönder råkar i beroende av de bättre situerade eller rentav proletariseras. Sådana tendenser har man också iakttagit i de östeuropeiska länder som inte lyckats med kollektiviseringen av jordbruket.

Men det är också möjligt att med utgångspunkt från jordreformen gå vidare mot kooperation och kollektivisering i socialistiska former. Fastän det kan vara en komplicerad väg är den nödvändig om man vill blockera en kapitalistisk utveckling inom jordbruket. Men den är i allmänhet också nödvändig av ett annat skäl. Jordreformen i och för sig ökar knappast det för en industrialisering nödvändiga överskottet av livsmedel och råvaror. Framför allt har det visat sig svårt att få fram tillräckligt med livsmedel för industrialisering och urbanisering. I det förrevolutionära Ryssland kontrollerade godsägarna och storbönderna en stor del av produktionen. De kunde därför avsätta en mycket stor del av sina produkter utanför jordbruket: 40 procent mot 15 procent för de små och medelstora böndernas del. Med jordreformen minskade storbrukarnas andel av produktionen, medan småböndernas ökade. Följden blev ökad konsumtion och mindre försäljning från jordbruket som helhet: den totala

andelen för försäljning sjönk från omkring 25 till omkring 10 procent. Detta skedde trots att jordbruksproduktionens totala omfattning inte var mindre vid mitten av 1920-talet än den hade varit 1913.¹⁰² Precis samma effekt hade jordreformen i Kina 1949-1952: också där ökade jordbruksproduktionen men den för försäljning tillgängliga delen sjönk. Den begränsade jordreform som förekommit i Indien tycks inte heller ha ökat livsmedelstillgången utanför jordbruket. Men därigenom hindras också industrialiseringen och urbaniseringen.¹⁰³

Lösningen i Sovjetunionen och Kina innebar att man inriktade sig på att höja produktiviteten inom jordbruket genom Kooperation och kollektivisering och upprättade samhällelig kontroll över fördelningen av jordbrukets överskott. I exempelvis Kina fick bönderna från och med 1953 sälja ifrån sig en del av överskottet till statens uppköpsorganisationer. I utbyte fick de bomullstyng och andra varor från städernas industrier. På så sätt skapas en bas för industrialiseringen utan att bondemassornas levnadsstandard absolut taget behöver pressas. För att inte Kooperationen och kollektiviseringen skall leda till sjunkande produktion måste den organiseras ytterst noggrant, utgå från frivilligheten som grundprincip, genomföras med smidighet och via exempelvis makt utöva sin verkan på bondemassorna. De erfarenheter som Sovjetunionen gjorde var ytterst dyrköpta men också värdefulla för de länder som studerat och dragit lärdom av dem. I Kina kunde omvandlingen därför gå relativt smärtfritt.¹⁰⁴

Industrialiseringen är beroende av jordbruket inte bara när det gäller försörjningen med livsmedel, råvaror och arbetskraft. Eftersom jordbruket i de flesta underutvecklade länder svarar för hälften eller mer än hälften av den totala produktionen och 70-80 procent av den sammanlagda sysselsättningen är jordbruket också den viktigaste inre marknaden för industrins produkter. Bara av den anledningen är det nödvändigt att upprätthålla och öka jordbrukets produktion och inkomster. Men för att det skall bli möjligt måste industrin i stor utsträckning ställas i jordbrukets tjänst. Bara industrin kan förse jordbruket med de maskiner, verktyg, konstgödsel osv. som definitivt höjer produktiviteten inom jordbruket. Men om det lyckas, befördras också den fortsatta industrialiseringen. Ytterligare råvaror, livsmedel och arbetskraft kan frigöras för fortsatt industrialisering osv. Det ömsesidiga sambandet mellan jordbruk och industri är grundväsentligt för förståelsen av industrialiseringsprocessen i varje agrarland. Man kan uttrycka det så, att jordbruket är utvecklingens bas och industrialiseringen dess ledande kraft.¹⁰⁵

Med det konstaterandet får vi väl också anse, att den gamla stridsfrågan om huruvida jordbruket eller industrin skall ha prioritet, är löst. Så som frågan varit ställd har den inte kunnat besvaras, emedan själva frågeställningen skymt vissa sammanhang. Sanningen är att industrin är beroende av jordbruket både som leverantör och som marknad, medan omvänt jordbruket kan utvecklas bara till en viss grad utan industrins hjälp. Båda sektorerna måste utvecklas samtidigt och vissa inbördes proportioner måste upprätthållas. Men det är industrin som driver utvecklingen framåt mot ständigt högre produktionsnivåer.

I diskussionerna om de fattiga ländernas industrialisering har en annan fråga varit föremål för ivrig debatt bland ekonomerna och den har gällt industrialiseringens form och innehåll. För det första har man frågat sig: bör de underutvecklade länderna utnyttja den tillgängliga, billiga, enkla och primitiva tekniken som utövas i hantverksmässiga former eller bör de tillägna sig den modernaste tekniken trots att den är dyr och svårhanterlig? Tillspetsat uttryckt: skall man producera spadar eller grävskopor, dragkärror eller lastbilar? För det andra: bör de fattiga länderna koncentrera sig på konsumtionsvaror eller kapitalvaror i

¹⁰² M. Dobb: *Some aspects of economic development* (Delhi 1951), s. 72.

¹⁰³ Hsueh Mu-chiao, Su Hsing, Lin Tse-li: *The socialist transformation of the national economy of China* (Peking 1960).

¹⁰⁴ A.a., passim.

¹⁰⁵ Uttrycket om förhållandet mellan industri och jordbruk har myntats av kinesiska ekonomer.

industrialiseringsprogrammet? Skall det produceras smör eller skördekombinat?¹⁰⁶

Båda frågorna har varit mycket diskuterade i samband med de socialistiska ländernas industrialisering. Det svar som konservativt orienterade ekonomer gett på den första frågan har vanligen varit: spadar skall ha prioritet framför grävskopor. Den slutsatsen bygger i grova drag på följande resonemang. I de underutvecklade länderna finns det överrik tillgång på arbetskraft och arbetskraftens marknadsvärde — lönen — är följaktligen låg. Å andra sidan är det ont om realkapital, särskilt moderna maskiner liksom också yrkeskunnig arbetskraft. Realkapitalets värde är följaktligen relativt högt. Det förnuftiga är då att man ekonomiserar med de knappa real-kapitaltillgångarna och utnyttjar arbetskraften i maximal omfattning så att så många armar som möjligt sätts i rörelse. Inte dyra och få grävskopor utan många och billiga spadar bör ha prioritet, så mycket mer som spadarna kan framställas inom landet medan grävskoporna måste importeras och betalas med knapp utländsk valuta. Om de fattiga länderna försöker sig på att härma de rika ländernas teknik blir resultatet lägre produktion, bevarad undersysselsättning av arbetskraften och svårigheter med betalningsbalansen.

Den här uppfattningen innehåller en kärna av sanning. Det är alldeles klart, att många av de fattiga länderna i viss utsträckning måste *börja* utvecklingsarbetet med de primitiva och hantverksmässiga metoder som de har till sitt förfogande, särskilt som de inte kan eller inte tørs lita på de kolonialistiska länderna som leverantörer av det moderna realkapitalet och de socialistiska staternas leveransförmåga är begränsad. Framför allt saknas genomgående just yrkeskunnig arbetskraft, utländsk valuta och tillräckliga inhemska fonder för större projekt. Ofta kan man inte heller vänta till dess ett stort och tidsödande projekt är färdigt, emedan man helt enkelt inte kan existera under den tid projektet färdigställs. Utnyttjandet av de små och billiga verktygen och verkstäderna har också många fördelar. För det första kan jordbrukets arbetskraft lätt skiftas över till småindustriell produktion under jordbrukets dödperioder mellan sådd och skörd.¹⁰⁷ En modern fabrik kan man inte låta stå outnyttjad veckor eller månader men det kan man utan större förluster göra med en smedja, en liten masugn osv. För det andra kan investeringar i småindustriella enheter utnyttja de otaliga små fonder som finns spridda över hela landet men som inte är tillräckligt stora eller koncentrerade för att räcka till ett större och modernt projekt. Hellre än att låta dem vara outnyttjade bör man naturligtvis låta dem komma till användning. Dessutom är konstruktionstiden kort för små projekt vilket medför att de snabbt ger en avkastning. För det tredje har småindustriella och hantverksmässiga metoder den fördelen, att de kan utnyttja lokala råvaror och marknader och dessutom inte behöver hämmas av långa transportvägar. För att man skall anlägga ett stålverk på en ort fordras ett minimum av råvara och inte alltför långa avstånd för in- respektive utfrakt. Men en råvarutillgång som är för liten för ett stålverk kan vara fullt tillräcklig för en smedja som producerar för den lokala marknaden. Det är naturligtvis också vanligt att ett lands olika resurser ligger mycket spridda. Eftersom inte varje region inom ett land kan förses med modern industri under de första åren är man helt enkelt tvungen att bygga på de resurser man har, om man överhuvudtaget vill utnyttja dem. Sist men inte minst viktigt: småindustriellt företagande kan, som särskilt de kinesiska erfarenheterna visat, bli en verklig yrkesskola för ett helt folk och därigenom ge en del av den tekniska kunskap som det eljest skulle ta decennier att åstadkomma.

Trots att en del av denna första s.k. arbetsintensiva eller primitiva industri måste ersättas av ny och modern vore det irrationellt att inte utnyttja den under mellantiden. En del av de oundvikliga förlusterna vid den kommande omställningen kan för övrigt nedbringas genom att småindustrin utformas så, att den lätt kan ombildas och byggas om till modernare industri. Vi kan alltså säga, att i de konkreta fallen står valet inte mellan modern och primitiv industri utan

¹⁰⁶ Den förste som på allvar grep sig an med att analysera dessa frågeställningar var Maurice Dobb. Se framför allt dennes arbete *An essay on economic growth and planning* (London 1960).

¹⁰⁷ K. S. Gill: *Turning labor into capital i samlingsverket China shakes the world again* (New York 1959).

mellan primitiv industri och ingen industri alls.

Men med det är också teorin om den arbetsintensiva industrialiseringens fördelar uttömd. Bortsett från att man i en del fall pläderat för teorin därför att man velat att de kolonialistiska staterna skall få dominera den moderna industrin även efter det att de fattiga länderna blivit självständiga, bortsett från sådana biavsikter är det naturligtvis barockt att låta småindustrin dominera det långsiktiga industrialiseringsprogrammet. Det måste grundas på den modernaste storindustrin. I annat fall skulle man offra framtiden för nuet. Ensidigt uppfattad är nämligen teorin helt *statisk*. Den utmynnar i en rekommendation om effektiv resursanvändning i *nuet* men den leder inte till det som är huvudpunkten för de fattiga länderna: *att maximera ekonomins tillväxtförmåga*. För att få upp utvecklingstakten fordras moderna maskiner och modern teknik och utvecklingstakten är, som vi tidigare sett, A och O i utvecklingsprogrammet. En liten andel växer sig större än en stor andel även absolut, om nämligen den lilla andelen växer snabbare än den stora. Det är uteslutande en fråga om tid. För den frågeställningen är den relativa tillgången och de relativa priserna på olika produktionsfaktorer irrelevant.¹⁰⁸

Vad så gäller den andra omdebatterade huvudfrågan, huruvida industrialiseringen bör utformas med tonvikt på konsumtionsvaruindustri eller kapitalvaruindustri, är de konservativa ekonomerna benägna att förespråka det förstnämnda alternativet. I det sammanhanget har de socialistiska staternas betoning på tung industri fördömts och förlöjligats som utslag av storhetsvansinne och strävanden att utsuga människorna.

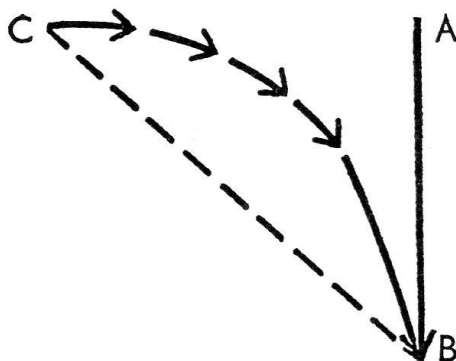
Det som gett den teorin ett visst anseende är — förutom överväganden av den art som vi redogjort för ovan — kanske det faktum, att de flesta kapitalistiska länder börjat industrialiseringen med att utveckla konsumtionsvaruindustrin (textil- och livsmedelsindustri etc.) och först efterhand och som följd av den växande konsumtionsvaruindustrin försetts med kapitalvaruindustri. Det var också naturligt under kapitalistiska förhållanden. Företagarna i industrialiseringens barndom inriktade sig först och främst på att producera varor som hade snabb och säker avsättning och som inte krävde så stora privata finansiella resurser för sin framställning. Det klassiska exemplet är förstås den engelska textilindustrin. Den hade en hel världsmarknad till sin disposition och kunde byggas ut i takt med att den efterfrågade mängden av färdigvaror ökade. Ju större efterfrågan blev, desto mer efterfrågade textilfabrikanterna maskiner och andra kapitalvaror. Framställningen av kapitalvaror för textilindustrin krävde i sin tur utbyggnad av verkstadsindustri, som efterfrågade järn och stål. Järnverken var i sin tur beroende av framför allt kolproduktion. På så sätt drogs den tunga industrin fram av konsumtionsvaruindustrin. Den kom så att säga hela tiden ett steg efter konsumtionsvaruindustrin som ett svar på hur marknaden för färdigvaror utvecklades, även om den i perioder präglade av spekulation tidvis kunde gå efterfrågan i förväg så som fallet var med järnvägsbyggandet vid mitten av 1800-talet. Några länder som Sverige och Japan hade redan från början tonvikten lagd på kapitalvaruindustrier men större delen av produktionen avsattes då inte i hemlandet utan i andra, tidigare industrialiserade länder.¹⁰⁹

Den beskrivna utvecklingsgången är på sätt och vis naturlig för ett kapitalistiskt system, där de enskilda besluten, vägleda av tanken på relativt snabba privata vinster, är avgörande för produktionens samhällseliga gestaltning. Kapitalismen är därför, trots det flitiga talet om motsatsen, ett relativt konservativt ekonomiskt system. Den enskilda företagaren varken förmår eller vågar satsa alltför djärvt på projekt som han inte säkert vet att det finns en klart markerad efterfrågan på och som ger honom en normal vinst. Eller som Marx uttryckte det: det kapitalistiska medvetandet reagerar alltid *post festum*.

¹⁰⁸ Exaktare uttryckt: mer kostnadskrävande, kapitalintensiv teknik bör införas intill den punkt, där den högre arbetsproduktivitetens effekt på merprodukten balanserar den större kostnad i arbetstid som krävs för att framställa de nödvändiga maskinerna. Se M. Dobb: *Economic growth and underdeveloped countries*, s. 56.

¹⁰⁹ Om sekvensen mellan konsumtions- och kapitalvaruindustri i den ekonomiska historien, se W. Hoffmann: *The growth of industrial economies* (Manchester 1958), s. 71-89, 151.

Men i en socialistisk ekonomi är det däremot möjligt att så att säga förutse efterfrågan och gå den i förväg. Det är möjligt, därför att de avgörande ekonomiska beslut som fattas i sina huvuddrag är samordnade och genomtänkta på förhand. I de socialistiska länderna har man tack vare planering och samordning kunnat undvika de tillfälliga, ofta omotiverade svängningar som uppstår i en oreglerad marknadsekonomi, i vilken priserna och vinsternas fluktuationer är den enda barometern på vad som är förnuftigt respektive oförnuftigt.¹¹⁰ Det är samma skillnad som föreligger mellan å ena sidan medvetet å andra sidan reflexbestämt beteende. Vi kan åskådliggöra den med hjälp av en enkel figur, som ibland återfinns i funktionsläran, nämligen det s. k. "husbondehund-problemet":

Hunden i punkten C skall nå fram till sin husbonde som cyklar längs A—B i riktning från A till B. Eftersom hundens beteende är reflexbestämt springer hunden hela tiden mot den punkt längs A—B där husbonden för ögonblicket befinner sig. Hunden kommer därför att springa i en kroklinje från C till B, där han sammanträffar med husbonden. Men om hunden vore en medveten varelse (och dessutom ägde de nödvändiga kunskaperna i differentialekvationer) skulle han välja en rät linje mellan C och B. Trots att analogin är bristfällig illustrerar den en viktig skillnad mellan å ena sidan den utvecklingsväg som en privatkapitalistisk å andra sidan en planerad ekonomi kan anses följa fram till ett givet mål. I det förra fallet fattas de ekonomiska besluten omedvetet med avseende på det långsiktiga målet och dag från dag med ledning av de barometrar som priser och vinster förser den enskilde företagaren med. Resultatet blir en rad försök och fel, nya försök och nya fel etc. som indirekt och i zig-zag leder fram till målet. I det senare fallet har det givna målet för samhällsekonomin stakats ut med ledning av alla tillgängliga data och resurser. De olika sektorerna och företagen ges individuella uppgifter som passar in i helheten och tar sikte på minimal reseursanvändning och kortaste tid och väg. Resultatet blir även i det fallet försök och fel, nya försök och nya fel osv. Men deras verkningsfält blir relativt begränsade och det medvetna och förutseende momentet på motsvarande sätt vidgat. Denna samordning i förväg (ex ante) är nödvändigtvis mer ekonomisk och ger en snabbare utveckling än en samordning i efterskott (ex post) via marknadssignalerna.¹¹¹

Det är faktiskt också vad som skett i de socialistiska länderna. Den tunga industrin har byggts ut inte bara jämsides med konsumtionsvaruindustrin utan faktiskt i förväg. Och detta har genomförts utan att konsumtionen per capita på lång sikt behövt sänkas. På sin höjd har den under några år hållits konstant för att därefter stiga så mycket snabbare. Det skulle inte ha varit möjligt, om man lagt tonvikten på den lätta industrin i industrialiseringsprogrammet.

Vi ser alltså, att teorin om det kloka i att lägga tonvikten på konsmtionsvaruindustri lider av

¹¹⁰ M. Dobb: *An essay on economic growth and planning*, s. 1 ff.

¹¹¹ Bilden har utnyttjats av M. Dobb: *Some aspects of economic development*, s. 61 f.

samma grundfel som teorin om ”spadar i stället för grävskopor”. Den är helt statisk. I ett givet ögonblick är det så, att konsumtionsnivån blir högre ju större andel av produktionen som ägnas konsumtionsvaruindustrin. Men det gäller inte på längre sikt. Orsaken är att en stigande produktion av konsumtionsvaror på litet längre sikt fordrar en stor och växande produktion av kapitalvaror. Tonvikten i industrialiseringen måste därför ligga inte på framställningen av konsumtionsvaror och inte ens på framställningen av kapitalvaror för framställning av konsumtionsvaror utan på framställningen av kapitalvaror för att framställa kapitalvaror som skall framställa konsumtionsvaror. Det är en allmän lag för den moderna ekonomiska utvecklingen.¹¹² I ett planerat socialistiskt samhälle måste man också ta hänsyn till denna lag. Men i motsats till förhållandena i de kapitalistiska ekonomierna där den verkar spontant och omedvetet kan de socialistiska ekonomierna utnyttja den på så sätt att de förutser dess verkan. Det gör de genom att snabbast möjligt bygga upp en tungindustri. Det låter paradoxalt men det är en allmän regel i de socialistiska ekonomierna, att ju mer som i nuet ägnas åt att framställa kapitalvaror, desto snabbare kan konsumtionen växa i framtiden och desto snabbare når man en hög konsumtionsnivå. Den regeln gäller förstås inom vissa gränser bestämda av människornas fysiologiska, sociala och kulturella behov samt de tekniskt givna relationerna mellan sektorer och företag. En sovjetisk ekonom, A. I. Notkin, har illustrerat sambandet mellan å ena sidan kapitalvarusektorns å andra sidan konsumtionsnivåns utveckling med följande delvis fingerade exempel.¹¹³

Tabell XIII

<i>Första fallet</i>	Investe- rings- procent	National- inkomst i miljarder	Investe- ringsfond i miljarder	Konsum- tionsfond i miljarder	Befolkning i miljoner	Konsumtion per capita i tusen
År 1	20 %	600	120	480	180	2,66
2	20 %	648	129,6	518,4	183	2,83
....
7	20 %	951	190,2	760,8	198	3,84
8	20 %	1.027	205,4	821,7	201	4,09
<i>Andra fallet</i>						
År 1	20 %	600	120	480	180	2,66
2	21 %	650,4	136,8	513,8	183	2,81
....
7	26 %	1.028,4	267,4	761,1	198	3,84
8	27 %	1.139,6	307,7	831,9	201	4,14
<i>Tredje fallet</i>						
År 1	20 %	600	120	480	180	2,66
2	19 %	645,6	122,7	522,9	183	2,86
....
7	14 %	880,4	123,3	757,1	198	3,83
8	13 %	926,2	120,4	805,8	201	4,01

Tabell XIII illustrerar tre fall. Det förstnämnda karakteriseras av att kapitalbildningens andel, investeringskvoten, är konstant år från år (20 procent); det andra av att kapitalbildningens andel stiger (från 20 till 27 procent under 8 år); och det tredje av att kapitalbildningens andel sjunker (från 20 till 13 procent under 8 år). Gemensamt för de tre fallen är för det första utgångsläget, då både investeringskvot, nationalinkomsten och dess fördelning på investeringsfond och konsumtionsfond, folkmängd samt konsumtion per capita är lika. För det andra, att

¹¹² Dess empiriska riktighet bekräftas av W. Hoffmann, A.a.

¹¹³ Tabellen reproducerad hos M. Dobb: *Economic growth and underdeveloped countries*, s. 53.

folkmängden ökar med 3 miljarder per år (ungefär 1,5 procent). För det tredje, att det behövs en kapitalinvestering på 2,5 miljarder för att åstadkomma en produktion på 1 miljard. Dvs. om investeringskvoten är 20 procent per år ger den upphov till en tillväxt av produktion och nationalinkomst av 8 procent per år. Det enda som skiljer de tre fallen är, att investeringskvotens andel i det första fallet är konstant, i det andra fallet växer den med en procent per år och i det tredje sjunker den med en procent per år. I första fallet stiger per capitakonsumtionen jämnt år från år. Också i tredje fallet stiger per capita-konsumtionen år från men jämfört med de övriga två fallen är utvecklingen delvis annorlunda. År 2 är per capitakonsumtionen faktiskt högst i tredje fallet. Men redan från och med år 7 har den halkat efter. Dvs. den stigande och jämförelsevis höga konsumtionen per capita de första åren möjliggjordes genom att investeringarnas andel skars ned och konsumtionens andel följaktligen höjdes. Men vad man vann på kort sikt förlorades på lång sikt. Den sjunkande investeringskvoten medför att produktion och nationalinkomst inte växer så snabbt. Dvs trots att konsumtionens andel av nationalinkomsten stiger, stiger inte nationalinkomstens lika snabbt till följd av att investeringarnas andel sjunker. Resultatet blir, att konsumtionen per capita blir lägre än vad den skulle ha blivit, om investeringarnas andel varit oförändrad eller stigit. Resultatet av stigande investeringskvot framgår av det andra fallet. Till en början ökar inte konsumtionen per capita så snabbt. Men redan år 7 är konsumtionen per capita lika hög som i första fallet och år 8 är den åtskilligt högre. Om man så vill, kan man kalla det andra fallet den socialistiska vägen i motsats till de övriga som motsvarar de konservativa ekonomernas rekommendationer för investeringspolitiken i de fattiga länderna. Valet mellan alternativen bör inte vara svårt.

Ett med ovanstående besläktat men något annorlunda problem som diskuterats i samband med utvecklingspolitiken i de fattiga länderna är frågan om s. k. balanserad respektive icke-balanserad ekonomisk tillväxt. En skola lägger stor vikt vid att den ekonomiska tillväxten sker balanserat med ett resonemang som ibland utformas på följande sätt. Vid en given nivå av inkomster och produktion förbrukar konsumenterna sina inkomster på ett visst sätt. En del konsumeras och en del sparas. Den del som konsumeras direkt fördelas på livsmedel, bostad, kläder, nöjen och rekreation, undervisning osv. enligt vissa bestämda mönster. När inkomstnivån är mycket låg är livsmedelskonsumtionens andel mycket stor och likaså utgifterna för kläder och bostad. Men med stigande produktion och stigande inkomster sker en successiv omfördelning av efterfrågan, så att en sjunkande proportion av inkomsterna läggs ut på nödvändighetsvaror och -tjänster, medan en stigande proportion spenderas på fritid, resor, överflödskonsumtion etc. Sparandets, dvs. icke-konsumtionens relativa andel av inkomsten har också en tendens att förändras, så att den stiger med stigande inkomstnivå.

Företrädarna för teorin om balanserad tillväxt hävdar nu att utvecklingspolitiken och produktionsstrukturen i ett fattigt land nödvändigtvis måste grundas på dessa sammanhang mellan å ena sidan produktionens och inkomsternas nivå och å andra sidan efterfrågans struktur, så att den så noggrant som möjligt återspeglar det sätt på vilka människorna använder sina inkomster. Det måste råda vissa proportioner mellan olika sektorer och mellan olika industrier och dessa proportioner får inte rubbas. För om så blir fallet kommer felinvesteringar att göras och företag att upprättas som inte motsvarar faktiska behov och som följaktligen inte kan vidmakthållas utan måste läggas ned. Är landet fattigt kommer exempelvis livsmedelskonsumtionens andel av inkomsten att vara hög och sparandets andel låg. Följaktligen måste jordbruksproduktionen ha prioritet framför industrialisering och konsumtionsvaruindustrin ges företräde framför kapitalvaruindustrin. Vidare måste också de olika sektorerna och industrierna noggrant anpassas till varandra, så att inte flaskhalsar och bristsituationer med åtföljande slöseri med resurser uppstår. Vägledande för utvecklingspolitiken bör vara gradvisa och försiktiga förändringar under iakttagande av marknadens prissignaler och konsumenternas preferenser. Givetvis avvisar denna skola de socialistiska ländernas industrialiseringsprogram.

Företrädarna för teorin om den icke-balanserade tillväxten hävdar tvärtom, att utveckling varken kan eller bör komma till stånd genom ett minutiöst iakttagande av balans och proportioner mellan olika sektorer och företag. Ekonomisk tillväxt sker inte gradvis och kontinuerligt. Det normala är att det skapas företag eller hela block av företag inom en sektor. Dessa är vanligen över- eller underdimensionerade i förhållande till de faktiska behoven. Men det är inte skadligt utan tvärtom nyttigt, ja det är själva livsnerven i utvecklingen. I och med att det råder brist på balans mellan olika sektorer, företag och behov uppstår i hela ekonomin spänningar och tryck som tvingar fram beslut och aktivitet. Det uppstår exempelvis en stark efterfrågan på en produkt. Eftersom det tar tid för produktionen att anpassa sig till den starka efterfrågan, kommer priserna att stiga. I en privatkapitalistisk ekonomi leder de stigande priserna till större vinster. De större vinsterna stimulerar investeringarna, arbetskraft anställs, råvaror köps osv., så att ett mer eller mindre markerat uppsving uppstår i hela ekonomin. Ekonomisk utveckling utmärks inte av kontinuitet utan diskontinuitet, inte av gradvisa utan av klumpvisa förändringar, inte av balans utan av brist på balans. Spänningar, marknadssug och utvecklingsblock är det typiska för ekonomisk tillväxt.¹¹⁴

Sanningen är också på den här punkten den, att både balans och icke-balans är nödvändiga och naturliga element i den ekonomiska lika väl som annan utveckling. Ytligt sett utesluter de två varandra helt. Men så är det inte. Balans är lika otänkbar utan icke-balans som icke-balans utan balans. Balansen mellan olika sektorer och företag uppnås just genom de spänningar som bristen på balans ger upphov till och som strävar att återställa balansen. Men varje balans och jämvikt är tillfällig och temporär till följd av de olika krafter som delvis oberoende av varandra ständigt utvecklas inom ekonomin och som faktiskt driver utvecklingen framåt. Balansen blir därför utgångspunkt för brist på balans mellan sektorer och företag och denna brist på balans ger återigen upphov till förnyad jämvikt osv. Ständig balans vore liktydigt med ett slut på rörelsen och utvecklingen. Ständig brist på balans vore liktydigt med anarki. Balansen är ett uttryck för ordningen inom ekonomin, en ordning utan vilken inte ekonomin kan fungera. Bristen på balans är ett uttryck för rörelsen och utveckling, som också är nödvändig. Om man så vill är bristen på balans ekonomins primus motor.

Det är sålunda ställt utom allt tvivel att motsättningarna och konflikterna i utvecklingen mellan sektorer och företag stimulerar tillväxten och driver utvecklingen framåt. Om exempelvis en sektor eller ett företag eller en avdelning inom ett företag utvecklas snabbare än en annan, så att det uppstår en flaskhals, utgör den sistnämnda ett hinder bara om den tillkommit på bekostnad av annan, kompletterande verksamhet och om den inte kan undanröjas utan alltför stora förluster på rimlig tid. Men just själva existensen av flaskhalsen innebär en stimulans till att undanröja den. Den sätter krafter i rörelse och tvingar fram beslut och större aktivitet. Men bristen på balans får naturligtvis inte bli alltför stor. Då tenderar de negativa effekterna att överväga de positiva.¹¹⁵ I efterhand kan vi exempelvis säga, att bristen på balans mellan industri och jordbruk och mellan tung industri och lätt industri troligen var alltför stor under vissa skeden av Sovjetunionens industrialisering. Även om industrins utveckling på jordbrukets bekostnad i sig själv gav upphov till positiva motkrafter, var bristen på balans alltför stor för att motkrafterna skulle kunna upphäva den. Det är rentav sannolikt, att också industrin skulle ha kunnat utvecklas ännu snabbare än vad som blev fallet, om större uppmärksamhet ägnats jordbruk och lättindustri.

Av det följer också, att balans och bestämda proportioner inom vissa gränser är nödvändiga inom ekonomin. För att ta ett exempel från den tidigare diskussionen om jordbrukets roll i industrialiseringen kan industrin växa snabbare ju mer arbetskraft, råvaror och livsmedel som jordbruket kan leverera till industrin. Ur den synpunkten skulle industrin tillförsäkras

¹¹⁴ Tankegången utförd av A. O. Hirschman, A.a. och i Sverige av E. Dahmén.

¹¹⁵ Dvs. brist på balans är fördelaktig för den ekonomiska utvecklingen intill den punkt där kostnaderna för att undanröja bristen på balansen överstiger det tillskott till merprodukten som bristen på balans medför.

maximala resurser, om den jordbrukande befolkningens levnadsstandard reducerades till ett minimum och maximala överskott pressades fram ur jordbruket. Det var i själva verket också den linje som under 120-talets sovjetiska industrialiseringsdebatt propagerades av den trotskistiska vänstern (Preobrasjenskij m. fl.), varvid 'ursprunglig socialistisk ackumulation' skulle åstadkommas på jordbrukets bekostnad genom höga priser på de industriprodukter som levererades till jordbruket och låga priser på jordbruksprodukterna. Men en sådan politik motverkar industrialiseringen. Den ser motsättningen mellan industri och jordbruk som absolut, medan den i själva verket är relativ, nämligen i den bemärkelsen att industrins utveckling beror inte bara av vad jordbruket kan leverera utan också av vad jordbruket kan absorbera som marknad för industrin, särskilt i industrins begynnelsestadium.

För att uttrycka det på dialektikens språk innebär en sådan politik, att man visserligen observerar motsättningen mellan jordbruk och industri men inte att det är fråga om en enhet av motsättningar, dvs. att motsättningarna inte bara består i konflikt med varandra utan också betingar och förutsätter varandra. Nu avvisades den föreslagna politiken men som kollektiviseringens förlopp senare visade förmådde man ändå inte att fullt ut uppskatta det inbördes beroendet mellan jordbruk och industri.¹¹⁶ Dvs. att bristen på balans mellan sektorer och företag kan inte drivas längre än till en viss gräns. Bortom denna gräns övergår bristen på balans från att vara nyttig och utvecklingsbefrämjande till att vara skadlig och utvecklingshämmande.

Ett liknande misstag tycks ha begått i den kinesiska industrialiseringspolitiken under det s. k. stora språnget framåt i slutet av 1950-talet. I det fallet synes man visserligen teoretiskt ha varit på det klara med utvecklingens dialektik. Men medan tidigare idéer noggrant prövats inom begränsade områden, innan de genomförts i landsomfattande skala, försumrades tydligen det momentet vid genomförandet av folkkommunerna och det stora språnget framåt. Resultatet blev i stor utsträckning desorganisation och anarki, även om samtidigt stora resultat uppnåddes.¹¹⁷

Inom vissa gränser är det alltså nödvändigt att upprätthålla den nödvändiga balansen mellan sektorer och företag. Men å andra sidan är det inget önskemål att perfekt balans upprätthålls till varje pris och i varje ögonblick. Det är för det första omöjligt. För det andra skulle den, om den förverkligades, leda till stagnation i så måtto att den undanröjer den stimulans till utveckling som orsakas av motsättningarna och konflikterna mellan sektorer och företag. Hela kons- ten består i att utnyttja motsättningarna så att de ger maximala nettotillskott till den ekonomiska utvecklingen, så att både kravet på balans och önskemålet om icke-balans underordnas målsättningen att maximera utvecklingstakten men inom den ramen ges fritt spelrum.¹¹⁸

IV

De ovanstående reflexionerna har begränsats till vissa sidor av den socialistiska utvecklingspolitikens innehåll och strategiska målsättningar. Men erfarenheten visar, att den förutsätter kontroll över ekonomins alla sektorer. Läget är nu i de flesta fattiga länder, att det vid sidan av de kolonialistiska företagen också finns en inhemsk privat sektor. I en del länder exempelvis i Afrika är den så obetydlig och svag, att den i varje fall ännu inte ställer några svåra problem. Men på andra håll gör den det och inom några år kan den också hinna växa sig stark i Afrika, om den inte dessförinnan socialiserats. Det är just politiken gentemot den utländska och den inhemska privata sektorn som i en eller annan form tvingar sig i förgrunden också i utvecklingspolitiken och som måste utformas så, att den befördrar den ekonomiska och sociala

¹¹⁶ Ett inte helt lyckat försök till sammanfattning ger Alexander Erlich: *The soviet industrialization debate, 1924-1928* (Cambridge, Mass., 1960).

¹¹⁷ Påpekandet har gjorts av Owen Lattimore: *The China factor in the arms race* i *Problems of world disarmament* (Boston 1963), s. 130 ff.

¹¹⁸ Not saknas i originalet

utvecklingen. I Ghana och Nigeria har exempelvis flera utländska gruv- och kommunikationsföretag nationaliserats, likaså i Guinea. Åtgärderna har naturligtvis motarbetats av de nationaliserade företagen och deras representanter men de har varit nödvändiga för att garantera det egna landet kontroll över betydande resurser och viktiga sektorer av ekonomin. Men just därför att nationaliseringen berör starka intressen och viktiga delar av ekonomin har det visat sig nödvändigt att utforma politiken så att den på en och samma gång blir principiell och smidig. Jack Woddis har med hänvisning till de afrikanska erfarenheterna träffande formulerat den allmänna lösningen:

”Den enda hållbara ståndpunkten är att de utländska ekonomiska styrkepunkterna måste angripas, försvagas och slutligen omvandlas till nationell egendom. Om man uraktlåter att följa en sådan kurs kan den nyvunna nationella suveräniteten hotas och landets utveckling fördröjas ... Omedelbar nationalisering med eller utan kompensation är inte alltid det första steg som bör tas. Mycket beror på den sektor av ekonomin som företaget ifråga opererar i, företagets storlek, dess roll i hela ekonomin, de inhemska krafternas känslor och förhållanden bl. a. arbetarnas inställning till det berörda företaget och även den internationella situationen. De åtgärder som vidtas eller förespråkas bortsett från direkt övertagande är 51 % innehav av aktier och vinstdelning, restriktioner för vinstexporten, ökade skatter på de utländska företagen, lagar som föreskriver större nedplöjning av vinster i form av kapitalbildning eller lönelagstiftning som tvingar utländska företag att betala högre löner till sina afrikanska anställda.”

Det som skedde i Kina efter 1949 kan i mycket betraktas som en allmän modell för socialiseringen av den privata sektorn i de fattiga länderna.¹¹⁹ Huvudlinjen gick ut på att *utnyttja, inskränka* och *omforma* den privata handeln och industrin. Privatkapitalisterna löstes ut i etapper och deras företag omvandlades till socialistiska företag via statskapitalistiska företagsformer. Om man exproprierat företagen skulle motsättningen mellan kapitalism och socialism ha lösts i ett slag men bara till namnet och till priset av nya och mer akuta motsättningar. Faktum var att landet behövde den kapitalistiska industrins produktion och en stor del av kapitalisternas företagsekonomiska kunnande: vid befrielsen svarade den privata industrin för 2/3 av industrins totala produktionsvärde. Detsamma kommer att gälla länder som Indien och många latinamerikanska stater. De kommer till en början sannolikt inte att kunna undvara den privata sektorns bidrag.

I Kina ökade också den privata sektorns betydelse starkt de första åren: antalet anställda var 1954 25 procent högre än 1952, produktionsvärdet 54 procent. Men utnyttjandet av den privata sektorn kan bara vara ett första steg. Så länge den är kapitalistisk står den fortfarande i motsättning till de anställdas intressen. De privata företagen i Kina tenderade dessutom att desorganisera den statliga sektorns verksamhet genom lagring, skatteflykt, mutförsök, spekulationer i priser osv. Och i takt med att den privata sektorn växte sig starkare tilltog dessa drag. Det visade sig, att privatföretagandet efterhand måste begränsas. Det skedde med tillhjälp av statlig reglering av produktion, priser, vinstmarginaler, köp och försäljning, arbetsförhållanden och skatter.

Hur viktiga och nödvändiga dessa åtgärder än var så utgjorde de ändå bara ingrepp utifrån, reglering av en mekanism som eljest utvecklades efter sina egna spelregler och som helt naturligt strävade att anpassa den socialiserade sektorn efter sig i stället för tvärtom. Produktionen var planlöst så länge den reglerades av den privata vinsten och kunde avsättas fritt. Genom att arbetarna inte var delägare av företagen utan visste att resultatet av deras arbete i första hand inte tillföll dem själva utan ägaren utvecklades inte heller deras initiativ och tävlan i den utsträckning som var möjligt i de socialiserade företagen. Produktionsförhållandena hämmade helt enkelt produktivkrafternas utveckling.

Den privata sektorn måste därför socialiseras. Men hur socialisera miljoner större och mindre enskilda köpmän och företagare? Vägen dit måste gå via statskapitalistiska former. Den

¹¹⁹ Kuan Ta-tung: *The socialist transformation of capitalist industry and commerce in China* (Peking 1960).

privata sektorn knöts till den socialistiska med olika metoder. De statliga företagen övertog leveranserna av råvaror och halvfabrikat till de privata företagen. Färdigvarorna köptes där- efter upp av statliga handelsföretag till priser som var fixerade men som ändå lämnade en viss vinst. Den socialistiska sektorn placerade också sina beställningar hos privata företag och dessas avsättning övertogs av statliga handelsföretag. Inom handeln omvandlades köpmän och detaljister till kommissionärer åt staten. Av privatföretagens vinster erhöll ägarna i regel 25 procent.

Resultatet av denna anpassning blev faktiskt ökad produktion, stigande vinster och löner i den privata sektorn. Nästa fas i utvecklingen blev att omvandla privatföretagen till samägda företag. I dessa hade både staten och privatkapitalisterna aktier och representanter men staten besatt det avgörande inflytandet och erhöll därmed direkt kontroll över produktionen. De samägda företagens antal kom under åren 1955/56 att omfatta praktiskt taget alla privata industriföretag. Samtidigt reducerades ägarnas andel av vinsten till 12,5 procent. Inte desto mindre tycks inkomsterna inte ha minskat i samma proportion, emedan produktion och produktivitet steg — i genomsnitt med mer än 32 procent under år 1956. Nästan i omedelbar anslutning till denna halvsocialisering vidtog den sista etappen. Det direkta sambandet mellan vinster och löner bröts. Staten fastställde en fix årlig ränta på 5 procent som skulle utgå under sju år till de 1.140.000 kinesiska kapitalisterna på deras totala investeringar omfattande i runt tal 2,5 miljarder yuan. De 800.000 aktiva kapitalisterna kunde behålla både sina tidigare platser och löner.

Hela denna omvandling av den privata sektorn gick ingalunda helt smärtfritt. Det visade sig särskilt under sommaren 1957 och tidigare i de många kampanjerna mot de borgerliga. Men omvandlingen från ett ekonomiskt system till ett annat kan inte heller försiggå utan konflikter. Det gäller också de många nya stater som nu står inför valet mellan kapitalism och socialism. Valet kommer de inte ifrån. Vad de kan göra är att studera hittillsvarande erfarenheter och dra de rätta lärdomarna både av misstagen och framgångarna och försöka den framkomligaste vägen.

Efterskrift

Det är med böcker som med barn: när de väl lämnat sina dagars upphov börjar de leva ett självständigt liv. Om fadern i det här fallet lägger sig i barnets angelägenheter så förklaras det uteslutande av det mottagande som det fått hos andra människor. Innan Sara Lidman recenserade boken i Dagens Nyheter (12/12 1964) var det få människor utanför tidskriften Clartés läsekrets som överhuvud taget visste, att den existerade. Nu har de problem som behandlats i ”Från kolonialism till socialism”, blivit en angelägenhet t. o. m. för Finanstidningen (nr 9: 1965).

Det har antytts, att utsugningsländernas befolkningsfråga ignorerats eller underskattats i min skrift. Mycket mer än vad som sägs i frågan på några sidor i tredje kapitlet finns otvivelaktigt att säga. Ett minskat barnantal inom familjerna i de länder som är på väg upp ur fattigdomen skulle vara önskvärt av flera skäl. En snabb sänkning av födelsetalen skulle minska den minderåriga befolkningens relativa andel (i Kina utgjorde i början av 1950-talet åldersgruppen 0-14 år 37 procent av befolkningen) av totalbefolkningen och därmed också temporärt den icke-produktiva eller lågproduktiva befolkningens relativa storlek, och följaktligen under i övrigt lika omständigheter öka den potentiella tillgången av konsumerbara eller investeringsbara resurser (vi säger temporärt, emedan sänkta födelsetal förr eller senare

påverkar befolkningens åldersstruktur så att den relativa andelen av gamla människor stiger). En mindre snabbt växande minderårig befolkning skulle också minska trycket på det knappa, dyrbara och långsamt mognande sociala grundkapitalet: skolor, sjukhus, läkare, lärare osv. Vidare skulle kvinnornas bördor minska i oerhörd omfattning och möjligheterna att dra in

dem i produktivt arbete öka i motsvarande grad. Möjligen skulle också sänkta födelsetal få betydelse för att mildra den konflikt som skildras i avsnitt III i fjärde kapitlet, nämligen mellan det *önskvärda* i att tillämpa modern men arbetsbesparande teknik (som ger snabb produktionsökning) och *nödvändigheten* av att tillämpa traditionell men arbetsintensiv teknik (som sysselsätter fler människor).

Allt detta skulle otvivelaktigt vara bra. Men som jag försökt visa i boken kan dessa önskemål bara *förverkligas* under vissa betingelser. De *förutsätter* nämligen ekonomisk utveckling. ”De personliga motiven måste först bli en realitet för människorna, och det är de inte i en stillastående agrar ekonomi, där tvärtom varje nytt barn innebär en ökad tillgång för familjen” (Erland von Hofsten i Stockholms-Tidningen, 15/2 1965). Eller som Marx uttryckte sammanhanget: ”I verkligheten står ej blott antalet födelser och dödsfall utan också familjernas absoluta storlek i omvänt förhållande till arbetslönens höjd, alltså till den mängd livsmedel som de olika arbetarkategorierna förfogar över. Denna lag för det kapitalistiska samhället ... erinrar om massproduktionen bland individuellt svaga och mycket hetsade djurarter” (Kapitalet, I, 1930, s. 606). Men *även om* det vore möjligt att sänka födelsetalen isolerat och temporärt (vilket f. ö. kanske skulle sänka den totala jordbruksproduktionen i de med traditionell och primitiv teknik bedrivna familjehushåll, där den minderåriga arbetskraften utnyttjas i produktionen), *skulle inte detta i och för sig påverka de krafter och mekanismer som åstadkommer ekonomisk utveckling*. I en utvecklad ekonomi investeras exempelvis inte överskott automatiskt i produktionen; det är avhängigt av faktorer på produktionens och avsättningens område. Detta gäller med ännu större styrka i utsugningsländerna, där ekonomin är mycket mindre integrerad och de faktiska hindren för ekonomisk utveckling mycket större: det krävs en tillräcklig stark *motivation* för att skapa, tillräckliga tekniska och finansiella *möjligheter* för att mobilisera och samla överskotten i de rätta händerna, arbetskraften måste mobiliseras och utbildas, avsättningsfrågorna lösas osv. osv. Så länge den bestående samhällsstrukturen inte gör produktiva investeringar möjliga och/eller lönande och så länge tillgängliga överskott pumpas ur landet eller förslösas av de härskande kan inga förändringar av födelsetalen, de må vara hur stora som helst, åstadkomma något. Fattigdomen i utsugningsländerna är inte ett demografiskt utan ett ekonomiskt problem och varje försök att vända på tågordningen i utvecklingsstrategin är inte bara dömt att misslyckas utan tenderar dessutom att undanskydda de avgörande sammanhangen och blir därigenom objektivt ett led i den ideologiska dimbildningen kring utsugningsländernas problem. Det som behövs är en social revolution.

En del har också ställt sig skeptiska inför de meddelade uppgifterna om oförändrad eller sjunkande levnadsstandard i den koloniala världen. Men de som återgivits i boken kan med lätthet utökas med andra. René Gendarme har exempelvis för Algeriet under kolonialtiden konstaterat en kraftigt sjunkande produktion per person av viktigare livsmedel. Produktionen per person av vete och korn sjönk från 163 respektive 174 kg 1911 till 132 respektive 100 kg 1938 och 119 respektive 83 kg 1953. Kraftigt sjönk också tillgången per person av nötkreatur, får och getter under samma tid (L'Economie de l'Algérie, Paris 1959, s. 33 f). Det var en följd av att den franska kolonialismen förvandlade Algeriets balanserade behovsekonomi, inriktad på det algeriska folkets livsmedelsförsörjning, till en ensidig exportekonomi inriktad på de franska kolonialisternas profitförsörjning: arealen för vinodling steg från 1 600 1830 till 300 000 hektar 1953 (Basil Davidson, Which way Africa?, 1964, s. 39). I Marocko var i början av 1950-talet konsumtionen per invånare inte högre än den var i början av 1930-talet (Tableaux économiques du Maroc 1915-1959, Rabat 1960, s. 228 och Albert Ayache, Marokko. Bilanz eines Kolonialunternehmens, Berlin 1959, s. 376). I Indokina sjönk riskonsumtionen per person från 262 kg 1900 till 226 kg 1913 och 182 kg 1937. Precis som i Algeriet var detta en konsekvens av att ett mångsidigt jordbruk omvandlades till en monokultur inriktad på export, samtidigt som stora delar av den exproprierade jorden lades i träda (Jean Chesnaux, Geschichte Vietnams, Berlin 1963, ss. 187 och 199). Att imperialismen genom sina konsekvenser samtidigt skapat förutsättningar för en modern civilisation i större delen av

världen finns ingen anledning att göra något stort nummer av. Den egenskapen, nämligen att den frambringat sina egna dödgrävare, delar den med alla historiska krafter och det är ett uttryck för historiens dialektik.

En tredje punkt i debatten har gällt karaktären och konsekvenserna av de kapitalistiska företagens investeringar i de koloniala och f. d. koloniala länderna. Man har hävdad, att dessa s. k. direkta investeringar väsentligen är fördelaktiga för de berörda länderna, att de inte innebär någon utsugning och att vinstintresset bara är en av många orsaker till att investeringarna företas. Det sistnämnda påståendet grundas uteslutande på dålig logik som exempelvis i följande passus:

”På senare år har svenska företag t. ex. ofta investerat i u-länderna därför att deras traditionella export från Sverige klippts av genom beslut av en regering som strävar efter att få en inhemsk produktion till stånd. Företaget ser då i en investering enda möjligheten att bevara åtminstone någon export till u-landet i fråga (t. ex. av råvaror och komponenter). Eller företaget har varit verksamt på marknaden så länge att det gärna vill bevara sin närvaro där, och det väljer därför kanske att investera, även om vinstutsikterna inte ter sig särskilt lovande. Detta är ett motiv som går utöver det rena räntabilitetstänkandet och inrymmer svårvägbara psykologiska faktorer”.
(Helge Berg, Industriförbundet, i Dagens Nyheter, 18/2 1965.)

När vi väl hamnat i psykologin befinner vi oss lyckligen i det behagliga dunkel där alla kattor är grå. Men saken gäller inte det kapitalistiska företagandets tusen olika psykologiska motiv utan dess *reella drivkrafter*. Den kritiske läsaren frågar sig omedelbart: Varför vill då företaget ”bevara åtminstone någon export till utlandet ifråga” och varför är det så att det ”gärna vill bevara sin närvaro där”? Är det av filantropi? Givetvis inte. Utan just därför att företaget bedömer detta som det mest vinstgivande eller minst förlustbringande av de alternativ som står till dess förfogande. Om det inte gjorde det skulle det varken bry sig om att bevara sin export eller sin ”närvaro” i utlandet utan i stället välja andra alternativ, exempelvis övergå till annan tillverkning.

Vissa direkta investeringar i f. d. koloniala länder har sannolikt en gynnsam inverkan på det berörda landets ekonomi. Men det gäller bara i de ytterst få fall då den f. d. koloniala staten är så politiskt och ekonomiskt stark och självständig, att utbytet verkligen blir ömsesidigt. Men så snart dessa betingelser föreligger brukar de kapitalistiska företagens intresse svalna snabbt och betydligt. Sovjetunionen erbjöd på sin tid utan framgång utländska kapitalister att investera i Sovjetunionen. Det enda land i Latinamerika som har möjlighet att dra fördel av utländska investeringar, nämligen Kuba, är betecknande nog totalt bojkottat av den amerikanska företagarevärlden, som fortfarande — och lika betecknande — föredrar det lönande sambruket med gorilla-diktaturerna i Mellanamerika, Brasilien osv. När Ghanas regering 1962 tillkännagav, att man ämnade ålägga de utländska bolagen att återinvestera 60 procent av vinsterna, dröjde det inte länge förrän bombkastningen mot republikens stridbare president, Nkrumah, började. Det är av precis samma orsaker som de privata investeringarna med fördel söker sig till uländer med de mest reaktionära regimerna och de mest förtryckta arbetarna (Sydafrika, Sydrhodesia, Kongo, Angola osv. i exempelvis Afrika). Om folket är fattigt — så mycket bättre, för desto mindre kräver arbetarna i lön. Om den politiska regimen utövar förtryck, så besparar det företagen strejker och lönekrav. Om företagen kan skaffa sig monopol genom att köpa upp en hel regering — desto mindre blir konkurrensen. När därför de utländska storföretagens direkta investeringar i vissa av de f. d. koloniala länderna uppvisar positiva sidor, så förklaras detta av den nationella frihetsrörelsens styrka i landet i fråga och av att socialistiska länder konkurrerar med leveranser av industriell utrustning eller med lån mot låg eller ingen ränta.

Men fortfarande dominerar *råvaruexploateringen* också i det nykolonialistiska mönstret: färdigvaruindustri skulle konkurrera med motsvarande branscher i de s. k. moderländerna. En del av vinsterna plöjs givetvis ned, men detta tjänar ju väsentligen till att *befästa* den rådande

strukturen. Den del av vinsterna som förs ut ur u-länderna står dessutom inte i någon som helst rimlig proportion till de ursprungliga investeringarna. Perioden 1950-1961 utgjorde nettoinflödet av *allt slags kapital* till Latinamerika 9,6 miljarder US dollars. Utflödet av vinster, räntor osv. uppgick till 13,4 miljarder, vilket alltså innebar en nettoutförsel av resurser från Latinamerika på 3,8 miljarder, dvs. mer än 300 miljoner per år. (Samtidigt förlorade de latinamerikanska länderna 10,1 miljarder dollars på försämrade bytesvillkor.) Eftersom de 9,6 miljarderna sannolikt omfattar militär eller para-militär ”hjälp”, eftersom pengarna från försäljningen av de amerikanska överskottsprodukterna (Food for Peace enligt P. L. 480) uppbringas på de lokala marknaderna och eftersom de vinster som de utländska företagen gör och sänder hem till moderbolagen delvis förvärvas med lokalt kapital — de två amerikanska jätteföretagen SANBRA och Anderson & Clayton erhöll 1961 47 procent av brasilianska statsbankens totala kommersiella utlåning — osv., framstår den finansiella utsugningen i ännu skarpare dager (Towards a new trade policy. UN 1964, s. 19). Historiskt är det också så att utländska direkta investeringar inneburit motsatsen till vad förespråkarna för denna finansieringsform hävdar: de har inneburit överföring av överskott *till* och *inte från* det land som företar investeringarna. Under de brittiska utlandsinvesteringarnas glansdagar, perioden 1870-1914, exporterades netto 2,4 miljarder pund från England. Under samma tid strömmade 4,1 miljarder pund i form av vinster och räntor på dessa investeringar *till England* (A. K. Cairncross: Home and foreign investment 1870-1913, Cambridge 1953, s. 180). På grundval av siffermaterialet i amerikanska handelsdepartementets publikation Survey of Current Business har man beräknat, att USA-företagen under åren 1950-1963 tog hem i vinster etc. till USA 12 miljarder dollars mer än vad som under samma tid investerades i utlandet, samtidigt som de amerikanska företagen ökade sina utländska tillgodohavanden med 28,8 miljarder. Amerikanska oljebolag investerade 1957-1962 4,2 miljarder dollars i utlandet men tog under samma tid hem vinster etc. till ett sammanlagt belopp av 7,6 miljarder (Ira H. Cram, styrelseordförande i Continental Oil Company i ett uttalande för New York Times, 19/11 1964). Enligt framlidne president J. F. Kennedy (citerad i O Estado de Sao Paulo, 12/4 1963) strömmade år 1960 från USA till u-länderna 200 miljoner dollars i kapitalhjälp, medan USA samtidigt tog hem 1.300 miljoner från dessa länder (jfr också US News & World Report, 25/12 1961). Det är inte heller alltid som transaktionerna börjar med en överföring av köpkraft från det investerande till det mottagande landet. Den ursprungliga investeringen kan bestå av patent medan kapitalet uppbringas lokalt. Eller också utgörs investeringen huvudsakligen av en koncession som en mer eller mindre korrumpierad regim i värdlandet beviljat. I vilket fall som helst måste man uppenbarligen vara helt fångad av privatkapitalismens logik för att kunna skönja någon likvärdighet mellan investeringar och investeringarnas avkastning. Att den kommersiella och finansiella utsugningen av u-länderna har viktiga konsekvenser för dessa länders utvecklingsförmåga är självklart. Den franske ekonomen Charles Bettelheim, som tjänstgjort som planekonomisk expert i FN och åt bl. a. den indiska regeringen, har beräknat, att ett undanröjande av denna utsugning skulle kunna höja produktionens ökningstakt 1,7 gånger och han betraktar detta som en minimisiffra (Planification et croissance accélérée, Paris 1964, s. 39). Under 1950-talet skulle detta ha inneburit en årlig tillväxttakt på 7,5 istället för 4,5 %

Man har slutligen betvivlat huvudtesen i denna bok, nämligen att endast de u-länder som drivit den nationella revolutionen vidare till en socialistisk revolution lyckats få till stånd ett snabbt ekonomiskt, socialt och kulturellt framåtskridande. Materialet för bedömningen är tillräckligt stort för att vi skall kunna dra tillräckligt säkra slutsatser. De länder som närmast kommer i fråga är Kina, Nordkorea, Nordvietnam och Kuba. (Att socialismen i Algeriet efter ett par år av spontan utveckling och mot bakgrund av fransmännens fruktansvärda härjningar och hastiga tillbakadragande av pengar och tekniker 1962 skulle ha kunnat avsätta tillräckligt påtagliga materiella resultat — det kan endast cyniker eller ignoranter begära. Men sannolikt skulle problemen ha varit ännu större än de är, om inte arbetarna och bönderna tagit

försörjningsproblemen i egna händer. 1963 års skörd var f. ö. rekordstor.)

Kuba tvingades 1960 nationalisera de stora och medelstora företagen i en takt som bestämdes av USA:s politik. USA:s ekonomiska och militära krigföring i form av isolering, blockad, invasionshot och invasion — vilket bl. a. orsakat brist på nödvändiga varor och teknisk personal och medfört drastiska omläggningar av inköpskällorna — skulle ha tvingat vilken latinamerikansk stat som helst på knä, så mycket mer som Kuba 1961/62 drabbades av en av de längsta och svåraste torrperioderna i landets historia. President Goularts moderat reformvänliga regering i Brasilien tvingades avgå till förmån för en ny gorilladiktatur som resultat av ett betydligt mindre tryck från USA. Men Kuba består och utvecklas, tack vare att socialismen frigjort produktivkrafterna och mobiliserat folket till försvar för sina landvinningar. Trots de påtvingade svårigheterna har framåtskridandet gått snabbare och den allmänna levnadsnivån höjts på Kuba i en omfattning som saknar motsvarighet i det övriga Latinamerika. Industriproduktionen har vuxit med minst 8 procent per år — en del källor ger mycket högre värden — sedan befrielsen 1959. Under samma tid har undervisningen omfattat ett snabbt växande antal barn och ungdomar: i grundskolan 737.000 1958, 1.135.000 1962, i mellanskolor av olika typer 67.000 1959/60 och 222.000 1963/64. (Dessa liksom andra här citerade uppgifter om Kuba är hämtade ur den volym som 1964 utgavs av The University of North Carolina Press under FN-ekonomen Dudley Seer's redaktion och betitlad Cuba: the economic and social revolution, framför allt kapitlen 2, 3, 7 och 9; uppgiften ovan om undervisningens omfattning s. 223 ff.) Huvudorsaken till knappheten på vissa produkter är förutom USA:s blockad den höga köpkraft som jordreformen och den ökade sysselsättningen inom industrin skapat. Sockerproduktionen steg 1959/61 till toppnivån 6,9 miljoner ton 1961 och den därpå följande produktionsminskningen förklaras av torkan, avsiktlig nedskärning av sockerproduktionen (för att differentiera produktionen och minska det ensidiga beroende av sockret), och — den framgångsrika jordreformen, som gav fattigbönderna och lantarbetarna jord och följaktligen orsakade brist på yrkesskickliga säsongarbetare med påföljd att skördeutfallet minskade. Men man har redan börjat bemästra svårigheterna, vilket också är en av socialismens stora företräden. Även om den medvetna och centraliserade ledningen ej utesluter misstag, så skapar den samtidigt förutsättningar för snabba justeringar, en fortskridande förbättring av metoderna för samhällets skötsel och därmed också en ständig inskränkning av de slumpmässigt, anarkiskt och spontant verkande faktorerna och deras inflytande; om detta se f. ö. avsnitt III i fjärde kapitlet.

Vi har sett, att riskonsumtionen per person sjönk i Indokina under det franska kolonialväldet. Den tendensen bröts i varje fall i Nordvietnam efter stilleståndet 1954, trots världskrigets umbäranden och frihetskrigets härjningar. Trots att Nordvietnam traditionellt utgjort ett bristområde i fråga om risproduktion — ett förhållande som förvärrades genom uppdelningen i Nord- och Sydvietnam 1954 — och trots det permanenta hotet från USA har tillgången av ris per person inte bara legat högre än under kolonialtiden utan också stigit: från 198 kg 1955/57 till 205 kg 1958/60. Landets totala varuproduktion har 1955-1960 vuxit med i genomsnitt 23 procent per år. ”Såvida inte större militära operationer tar en ansenlig del av Nordvietnams nationella ansträngningar i anspråk, kommer man sannolikt att uppnå en nivå av industriellt framåtskridande som kan bli ett effektivare medel för politisk penetration i grannländerna än direkt militär intervention” (William Kaye: A Bowl of Rice Divided: The Economy of North Vietnam, The China Quarterly No. 9, January – March 1962, s. 90ff; jfr Bernard B. Fall, The Two Vietnams, London 1963, ss. 153f, 163, och 172 för färskare men samstämmiga data). Den industriella utvecklingen har gått oerhört snabbt, trots att fransmännen 1954 släpade med sig löst och fast, t. o. m. det radium som behövdes för röntgenapparaterna på sjukhusen i Hanoi.

Medan risproduktionen per person i Nordvietnam 1962 var 287 kg per person var motsvarande siffra för Sydvietnam 214 kg, en skillnad på 34 procent. Det av USA och

inhemska reaktionärer ännu behärskade Sydvietnam är också till alla delar Nordvietnams motsats. Sydvietnams ekonomiska struktur är för närvarande *ännu ensidigare* än den var under den franska tiden: det amerikanska kolonialväldet har medfört att andelen ris och gummi i exporten (en mätare på monokulturen) ökat från 56 procent 1938 till 91 procent 1962. Medan bönderna i Nordvietnam fått jord genom en jordreform som till en början t. o. m. gick alltför långt i egendomsutjämningen, ägs 45 procent av jorden i Sydvietnam av en liten överklass omfattande 2 procent av jordägarna: 72 procent av bönderna tränger å andra sidan ihop sig på 15 procent av jorden. De amerikanska företagen utverkade den 18 februari 1963, att nationalisering i varje fall inte skulle komma ifråga före 1975 och att de skulle få ta hem minst 20 procent av vinsten. Samtidigt är det officiellt erkänt, att folket i Sydvietnam tvingas köpa till 15-20 procent högre priser än som skulle vara nödvändigt — emedan den amerikanska dominansen tvingar dem att ”köpa amerikanskt”. Den femårsplan som inaugurerades 1957 har i den ekonomiska planeringens historia en absolut unik plats. Den har nämligen hållits hemlig! Enligt beräkningar av den amerikanska missionen i Saigon byggdes i Sydvietnam 1957-1960 42.000 m² danslokaler och biografier och 6.500 m² sjukhus, 56.000 m² kyrkor och pagoder — och 3.500 m² riskvarnar, 425.000 m² dyra villor och lägenheter — och 86.000 m² skolor. Kan man tänka sig en mer avslöjande statistik? frågar vi med den amerikanske f. d. rådgivaren Bernard B. Fall (Anfört arbete, ss. 294-312 och 315).

Det som Cambridgeekonomen Joan Robinson nyligen kallat ”det koreanska miraklet” och därmed åsyftande Nordkoreas ekonomiska utveckling kräver kanske mindre argumentation. Det land där — för att citera den amerikansk-koreanske forskaren Yoon T. Kuark — den 10-procentiga årliga tillväxttakten av jordbruksproduktionen sedan koreakrigets slut ”otvivelaktigt” möjliggjorts genom ”jordbrukets kollektivisering, sanktionerad av de marxistisk-leninistiska principerna” och med påföljd att per capita produktionen av ris redan 1957 översteg nivån i kornboden Sydkorea med nära 40 procent (150 kg mot 110 kg) — detta land har under socialistisk regim förvandlats till det asiatiska fastlandets industriellt och agrikulturellt mest utvecklade land (Yoon T. Kuark i *The China Quarterly*, No. 14, April—June 1963, ss. 51-64 och 82-93). Endast en ensidig och lögnaktig nyhetsförmedling har hindrat sanningen att komma fram i vår del av världen. Men ”allteftersom Nordkorea fortsätter att utvecklas och Sydkorea att förfalla måste helt säkert lögnridån förr eller senare slitas sönder” (Joan Robinson).

För att tillmötesgå den märkliga opinion som självklart anser, att svenska ekonomiska förhållanden bäst belyses med svensk statistik men som lika självklart hävdar, att kinesiska ekonomiska förhållanden bör bedömas med ledning av de data som produceras av den nya generation amerikanska pekingologer som gör akademisk karriär på att revidera officiell kinesisk statistik nedåt, skall vi avslutningsvis ge en del NATO-statistik om Kinas ekonomiska utveckling. De mer eller mindre öppet Kina-kritiska studier som hittills publicerats (Li Choh-Ming, Hollister, Grossman, Hughes-Luard osv.) skiljer sig sinsemellan på många punkter men stämmer överens på en punkt: Kina utvecklas sedan 1949 i en takt som aldrig tidigare och som sällan eller aldrig överträffats av något annat land, allra minst ett underutvecklat. I det specialnummer som den konservativa och öppet västmaktsstödda engelska tidskriften *The China Quarterly* nyligen ägnade Kinas industriella utveckling sammanfattar Li Choh-Ming några amerikanska beräkningar enligt vilka industrin i Kina växte med o. 15 procent per år 1952-1957 och mer än 20 procent 1957-1960. Medan industrin i USA växte med 3 procent per år 1951-1959, 5 procent per år i Indien, 6 procent per år i Mexico och 13 procent per år i Japan, inregistrerade Kina en årlig tillväxt på nära 22 procent under samma tid enligt en auktoritativ källa (Kang Chao, *Indices of Industrial Output in Communist*

China, The Review of Economics and Statistics No. 3, vol. 45, August 1963, s. 286 ff).

Jordbrukets utveckling under de tre oerhört svåra missväxtåren 1959-1961 känner vi inte lika

väl till. Men vi vet, att näringsstandarden aldrig sjönk ned till den indiska nivån. (1960/61 års indiska skörd på 80 miljoner ton "food grains" gav för landets 450 miljoner 178 kg per person, medan den lägsta beräkningen för Kinas skörd 1960, nämligen 150 miljoner ton, innebar 214 kg per person för en befolkning på 700 miljoner, dvs 12 procent mer per person. "Ingenting i Kina kan jämföras med hungern och tiggeriet som man ser på Calcuttas gator och i Bengalens byar" (Edgar Snow, Facts about food in China i *The Other Side of the River: Red China Today*, 1962). Läkare och journalister som vistades i Kina åren 1959-1961 har rapporterat, att livsmedelssituationen var ytterst ansträngd men att hungersnöd säkert inte förekom (Felix Greene: *The Wall Has Two Sides*, 1964, ss. 378 f och 396-405). William Kaye har uppskattat den genomsnittliga kalorikonsumtionen per person och dag i Kina de tre åren 1959, 1960 och 1961 till 2.200, 2.000 och 1.900 kalorier, varvid 2.200 kalorier "under kinesiska förhållanden sannolikt förser befolkningen med riklig föda för tungt arbete". Vad kommunreformen betydde positivt för att underlätta försörjningsproblemen belyses av näringsundersökningar utförda bland bönder i Shanghais omgivning: kalorikonsumtionen steg från i genomsnitt 2.700 kalorier 1958 till 3.350 kalorier 1959, dvs. efter det att kommunreformen genomförts (*The State of Nutrition in China, The China Quarterly*, No. 7, July—September 1961, s. 121 ff). Från och med 1962 har uppsvinget varit starkt och allmänt. Hur starkt och hur allmänt kommer vi ganska snart att få veta.

Man måste lägga stor vikt vid vad som sker i Kina: ofta glömmes vi nämligen att var fjärde människa här på jorden är kines. Men mönstret är i grunden detsamma i alla u-länder som genomfört eller genomför en socialistisk revolution. FAO:s statistik visar f. ö. att också de länder som rutinmässigt påstås ha misslyckats med sin jordbrukspolitik — Sovjetunionen och de östeuropeiska folkdemokratierna — haft mycket högre ökning av livsmedelsproduktionen än de flesta regioner i världen: nämligen med 46 procent mellan 1934/38 och 1959/63 mot 13 procent för världen som helhet och 2 procent för den underutvecklade världen med undantag av Kina.

Avslutningsvis bör det sägas, att endast tryckfel har rättats i första upplagans text. Ett kort kapitel om Sverige och u-länderna har tillfogats denna upplaga.

Uppsala i mars 1965.

Bo Gustafsson

Sverige och utsugningsländerna

"Tyckte du inte att det var ett oförskämt pack det där? Dit går jag aldrig mer. Men det blir en bra rapport, det blir det! Kör till Hasselbacken!"

(Fru Falk efter välgörenhetsvisiten i Vita Bergen)

August Strindberg, Röda rummet

"Om industriländerna blir medvetna om dessa problem och handlar på bästa sätt för att åstadkomma en lösning, kommer uppdelningen i fattiga och rika länder att hänföras till historien. De demokratiska industriländerna bestämmer själva över demokratins utveckling i utvecklingsländerna ... Klyftan kan minskas genom ökad kapitalbildning och stora investeringar i de ekonomiskt efterblivna länderna ... Europa kan tillsammans med USA genom Världsbanken och Förenta Nationernas hjälporgan klara uppgiften ... Kongo är ett gott exempel på FN-maskineriets överlägsenhet i en inflammerad politisk situation ... De underutvecklade länderna kan inte klara sina problem ensamma ... ÖKAD HANDEL VÄGEN TILL VÄLSTÅND."

Citaten skulle lätt kunna mångfaldigas. De är hämtade ur en LO-skrift, "Fackliga perspektiv i en ny värld" (Stockholm 1962) och ger en vacker provkarta på det välmenande illusionstänkande som sprids av samhällets stöttepelare, regeringen, exportföreningen, lands-

organisationen osv. Det befinner sig så långt från verkligheten som gärna är möjligt. Om ökad handel (dvs. mellan u-länder och kapitalistländer) skulle vara kungsvägen till välstånd, så borde välståndet ha stigit mycket snabbt på den tid handeln var särskilt livlig, dvs, före 1914, och välståndet borde vara större ju mer handeln har betytt för ett land. Men tvärtom sjönk välståndet i u-länderna under den internationella handelns glanstid. Och Kongo, som under 1950-talet exporterat 2/3 av sin nationalprodukt, har bara exporterat välstånd och importerat fattigdom. Om klyftan kunde minskas med ökad kapitalbildning och stora investeringar i u-länderna, borde de afrikanska staterna söder om Sahara erfaras ett snabbt stigande välstånd, eftersom 20-30 procent av nationalprodukten investeras. Men något snabbt stigande välstånd har varken vi eller afrikanerna kunnat konstatera. Att de kallhamrade bankirerna i Världsbanken skulle ha gett eller kunna ge några bidrag till välfärden i u-länderna är en intressant upptäckt av Arne Geijer som det fåkunniga folket i den tredje världen förgäves sökt göra på egen hand. Tesen om att de demokratiska industriländerna (vilket synes vara en eufemism för de kapitalistiska västmakterna) bestämmer över demokratins utveckling i utvecklingsländerna är på sitt sätt riktig. Resultaten kan särskilt tydligt avläsas i Kongo, Syd-vietnam och Brasilien. Men för det första är det inte säkert att u-ländernas folk har samma vokabulär som LO-ekonomerna och för det andra är det helt visst så, att demokratins utveckling i utvecklingsländerna bestäms av folkets kamp i dessa länder, ingenting annat.

Sveriges relationer till de koloniala och f. d. koloniala länderna omfattar tre områden: handeln, de direkta investeringarna och det s. k. u-landsbiståndet. Sveriges import från u-länderna uppgick 1963 till 12 procent av den totala importen och utgjordes till 85 procent av livsmedel, råvaror, olja m. m., de återstående 15 procenten var alltså bearbetade varor. Under de senaste tio åren har andelen för bearbetade varor ökat i importen från u-länderna.¹²⁰ Två förslag har ställts: att Sverige bör slopa de tullar och avgifter som nu drabbar importen från u-länderna och att vi bör underlätta importen av industrivaror från samma håll, eftersom u-länderna måste industrialisera, minska beroendet av råvaruexporten och skaffa mer valuta för import av maskiner osv. Det sistnämnda kravet kan förverkligas bara i den utsträckning som den kapitalistiska konkurrensens spelregler tillåter och påverkas inte av välmenande önsketänkande. Det är svårt att inse, att Sverige och andra kapitalistländer skulle kunna bli någon större marknad för de fattiga ländernas industrivaror. Frågan om tullar och avgifter, särskilt på tropiska produkter, är uteslutande ett politiskt problem och kan lösas i den mån opinionen är tillräckligt stark (om detta mera nedan).

Svenska kapitalister bedriver en ganska omfattande aktivitet i u-länderna. I slutet av 1950-talet opererade o. 350 svenska företag i u-länderna, av vilka ett 60-tal sysslade med produktion — framför allt i Sydafrika.¹²¹ De flesta (drygt 200) återfinns i Latinamerika, omkring hundra i Afrika och ett drygt femtiotal i Asien. Den vanligaste verksamheten är försäljning.

Under tioårsperioden 1955/64 investerade svenska kapitalister drygt 1 miljard kronor i u-länderna enligt valutakontorets statistik, dvs. i runt tal 100 miljoner per år.¹²² På Afrika som helhet kom under perioden 292 miljoner och 22 miljoner skall ha gällt Sydafrika. Till följd av den svenska storfinansens intima sammanflätning med internationell storfinans (ett exempel är LAMCO, ett annat Avesta Jernverks AB:s 44 miljonersinvestering i Transalloy-verket i Sydafrika i samarbete med Anglo-American Corporation¹²³ är den svenska statistiken, som dessutom uttryckligen är sekretessbelagd för att hindra identifiering av investeringarna, inte särskilt upplysande. Det är emellertid sannolikt betydande vinster som svenska företag gör i

¹²⁰ C. G. Söderlund: Sweden as a market for products from the developing countries. *International Trade Forum*, Vol. 1, No. 1, December 1964.

¹²¹ Exportföreningen: *Svenska Handelshus i utlandet* (1960).

¹²² Riksbankens förvaltningsberättelse för år 1964 (1965), s. 66.

¹²³ *Göteborgs-Tidningen*, 13/6 1964.

den koloniala och f. d. koloniala världen, eftersom profitkvoterna i allmänhet är mycket högre där än i Europa enligt vad vi sett (och vilket är en följd av låga löner, låga skatter, monopolpositioner osv; amerikanska bolags medelvinst i Sydafrika uppges ligga så högt som 27 procent jämfört med 7 procent i Europa.¹²⁴ År 1963, då svenska valutakontoret beviljade tillstånd på 120 miljoner för investeringar i u-länder, strömmade 61 miljoner i räntor, utdelningar, licensavgifter, royalties och patent från u-länderna till Sverige; endast 5 miljoner i motsatt riktning. För varje krona i direkta investeringar som företogs i u-länderna, togs alltså 50 öre tillbaka. Huruvida strömmen av vinster, räntor etc. från u-länderna till Sverige vanligen är större än kapitalströmmen i motsatt riktning vet vi f. n. inte, på grund av den sekretess som omgärdar de svenska — i motsats till exempelvis de amerikanska — företagens u-landsverksamhet.

När det slutligen gäller det s. k. u-landsbiståndet bör man till en början ha klart för sig, att dess *existens* väsentligen förklaras av att svenska kapital- och handelsintressen vill bevara och stärka sina positioner i u-länderna i kamp och samverkan med andra länders kapitalister som i sin tur stöds av sina regeringar. Om det inte vore så, skulle bistånd ha förekommit innan den nationella frihetsrörelsen vuxit i styrka och inte som nu är fallet öka i takt med att de beroende folken av egen kraft börjar frigöra sig från fattigdomen och beroendet. Framför allt bekräftas denna slutsats, om man analyserar biståndets karaktär och verkningar. Större delen av biståndet från västländerna är inte bara bilateralt — vilket inte i och för sig är avgörande — utan *bundet*, vilket i allmänhet innebär att biståndet gynnar den biståndsgivande nationens export och att mottagarlandet tvingas köpa produkterna dyrare än vad som eljest skulle vara nödvändigt det är poängen med bundenheten.¹²⁴ Tendensen går mot ökad bundenhet.

När den svenska kaffeskatten och tetullen avskaffades för en tid sedan betecknades det som ett bistånd till u-länderna (medan frihandel inom EFTA aldrig uppfattats som bistånd). 'Kommersiellt bistånd' kallas de 344 miljoner i statsgaranterade lån som svenska export-entreprenad- och konsultföretag hittills tagit i anspråk av de 800 miljoner som riksdagen reserverat för ändamålet. Det är mycket riktigt ett kommersiellt bistånd – till svenska företag. Av det statliga finansiella biståndet på 106 miljoner i årets budget kanaliseras 36 genom FN och är sannolikt precis så värdelös som annan FN-hjälp visat sig vara (i den mån den inte är direkt skadlig).¹²⁴ Av det bilaterala biståndet på 70 miljoner har 1/5 bestått av gåvor av skolboks-papper till Pakistan, Indien, Burma, Afganistan och Indonesien. De mottagande länderna har varit oerhört tacksamma enligt regeringen men det har troligen också de svenska pappersproducenterna varit. Återstoden av det bilaterala finansiella biståndet har huvudsakligen bestått av lån mot 2 procents ränta. Det tekniska biståndet skulle, om det anpassades till u-ländernas faktiska behov, vara den idealiska biståndsformen. Men för det första är det inte så.¹²⁵ För det andra minskas värdet av denna biståndsform emedan den underordnas privata företags profitintressen; ett exempel är de 1½ miljon svenska kronor som det svenska konsultföretaget Swedish General Consulting plockade in bara på projekteringen av svenskbyn Kelibia i Tunisien.¹²⁶ För det tredje visar erfarenheterna, att verkningarna av detta bistånd beror på vilka som drar fördel av det i mottagarlandet, något som i sin tur avgörs av samhällsstrukturen: i ett klassamhälle kommer biståndet att stärka de härskandes positioner och hjälpa dem att utsuga de behärskade bättre. Det norska tekniska biståndet i Kerala har haft den effekten, vilket också är naturligt.¹²⁷ Denna effekt förstärks av det sätt på vilket biståndet

¹²⁴ I. M. D. Little: *Aid to Africa* (1964), passim.

¹²⁵ Ett färskt exempel är NIB:s lyxladugård i Algeriet, som algeriska jordbruksdepartementet tackade nej till. *Dagens Nyheter* 17/2 1965.

¹²⁶ Reportage från Kelibia av Gunnar Nilsson i *Expressen*, 13/11 1964.

¹²⁷ Arne Martin Klausen: Technical assistance and social conflict. *Journal of Peace Research*, vol. 1, no 1, 1964, s. 5 ff.

administreras på platsen, administratörernas klassinställning osv.¹²⁸

Av detta följer också, att det svenska biståndet skulle utgöra genuina bidrag till folket i u-länderna, om följande förändringar vidtogs. (1) *En annan länderfördelning*. I stället för att bistå de härskande reaktionärerna i Etiopien, Pakistan, Turkiet osv. att förtrycka folket bättre och längre — vilket nu sker i samråd med atlantpaksstaterna och världsbanken m. fl. FN-organ borde biståndet ges till de stater som kan och vill utnyttja det för folkets bästa, dvs. stater som Ghana, Guinea, Mali, Kuba, Nordvietnam osv. (2) *Helt räntefria lån* bör ges och amorteringsfrågan skjutas på framtiden, eftersom varje form av räntetagande förvärrar u-ländernas snabbt växande skuldbörda (16 procent per år eller från 4,5 miljarder US dollars 1955 till 12,5 miljarder 1962). (3) *Industriell utrustning* bör ha prioritet i leveranserna, eftersom bara industri kan ge ekonomisk utveckling. (3) *Programbistånd* anpassat till mottagarländernas faktiska behov och inordnat i dessas utvecklingsplaner är effektivare än projektbistånd. Det är ytterligare ett skäl för en annan länderfördelning än den nuvarande. I det sammanhanget är ökat engagemang av arbetare, tekniker och företag i mottagarländerna ("learning by doing") önskvärt. Om dessutom FN-fetischismen kunde undanröjas och insatserna komma till stånd genom direkta överenskommelser mellan Sverige och framstegsvänliga regeringar i u-länderna, skulle mycket vara vunnet. Det är självklart, att den svenska opinionen har större möjligheter att påverka biståndets utformning om det är bilateralt än om det skall kanaliseras genom FN och i sista hand administreras av bankirerna i Världsbanken och deras instrument.

Men även om det svenska u-landsbiståndet skulle kunna användas på ett bättre sätt, så finns det ingen anledning att förvänta sig några stora förändringar på området. Då vore inte kapitalismen kapitalism. -Framför allt får inte frågan om u-landsbiståndet, som är av helt underordnad betydelse, undanskymma den mycket viktigare frågan, nämligen den svenska storfinansens verksamhet i de koloniala och f. d. koloniala länderna. I Dagens Nyheters debatt om företagets u-landsinvesteringar gav en av de svenska storföretagens företrädare ett klart och koncentrerat uttryck för de drivkrafter och överväganden som bestämmer de privatkapitalistiska u-landsinvesteringarna: "Företagens främsta mål måste vara att fortleva och att därför behålla sin konkurrenskraft och sitt berättigande i den internationella konkurrensen. För detta måste företaget ge vinst. Varje insats som på längre sikt ej kan bidra till denna vinst är omotiverad. Jag tror att det för debatten om u-länderna vore värdefullt om dessa fakta rörande företagens målsättning och politik godtogs."¹²⁹

Det är därför som svenska företag föredrar att investera i Sydafrika hellre än i Algeriet. Det är rationellt, emedan regeringen Verwoerd garanterar högre vinster än regeringen Ben Bella. Det är en nödvändig följd av kapitalismens natur. Den logiken kan inget moraliserande i världen rubba. Man kan endast upphäva den genom att upphäva kapitalismen.

¹²⁸ Se ex.vis NIB:s cirkulär nr 18: 1965, Aktuellt om u-länder och utvecklingssamarbete, som ger ett komprimerat uttryck för den bornerade överklassmentalitet som genomsyrar den svenska likaväl som övrig västerländsk u-landsbyråkrati (bortsett från enstaka undantag).

¹²⁹ Exportdirektör Arne Broms, Bolinder-Munktell, "Den framtida exportmarknaden", *Dagens Nyheter*, 16/3 1965.